

Lèxic de ferrers i ferradors a Benicarló (Baix Maestrat)

Núria GÓMEZ JUAN

Francesc DELCASTILLO MONTSERRAT

1. INTRODUCCIÓ

Quan vam decidir fer aquest article, vam fer-ho amb una primordial finalitat: rescatar de l'oblit una sèrie de tècniques de treball i un grup de paraules que avui, pels avenços de la tècnica, estan pràcticament desaparegudes. Avui ningú no sap com es llussia una rella o una xaruga o com es denta una corbella. Ni ho sap ni falta que li fa... Aquesta és, per damunt de totes, la causa de la desaparició dels oficis de ferrer i ferrador. Els ferrers i ferradors amb què hem tingut ocasió de parlar fa ja anys que no es dediquen al seu ofici; si encara estiguessen en actiu, ben segur que es moririen per falta de feina.

Així doncs, més la memòria que la pràctica, ens ha permés recollir una bona munió de paraules que en la seua majoria podem trobar al *DICCIONARI CATALÀ-VALENCIÀ-BALEAR* d'Alcover i Moll. Les hem trobades quasi totes, però el curiós del cas és que moltes vegades no han coincidit la definició que ens dóna l'Alcover-Moll amb les descripcions i objectes presentats pels nostres interlocutors. Fins i tot en alguns arreus hem pogut veure que són diferents els conceptes: és el cas, per exemple, del *rellampec*. Al diccionari se'ns diu que es tracta d'una rella més petita del normal; en canvi, a Benicarló li diuen així a rella amb uns aparells laterals per a fer-la més ampla que les altres, si convé. Com podrem veure, no serà aquest l'únic cas.

És clar, però, que no ens vam concentrar només en la matèria que ens interessava; també ens vam enterar de quin era l'ambient del nostre poble fa un grapat d'anys, com vivia la gent, quina classe de relacions hi havia, etc. Per exemple ens va cridar l'atenció que les ferreries eren sempre centre de reunió, especialment de la gent major. Al caliu de la fornal passaven bona part del dia contant-se mentides i veritats. També tenien els ferrers una ben guanyada fama de «batejadors», de treure mals noms, encara que en aquest aspecte es veu que eren superats per les refinades maneres de carreters i boters. Una altra de les coses que caracteritzaven la personalitat de ferrers i ferradors era la celebració de la seua patrona, Santa Llúcia, el tretze de desembre; normalment la festa consistia tan sols a deixar de treballar aqueix dia i anar a caçar. Grans conclusions «filosòfiques», també n'hem pogut treure: no hi havia cap «matxo» guit que els pegués una guitza, si de cas algun de mans, car amb els primers anaven amb molt de compte i amb

els segons no. Una altra: ferrers i ferradors tenien fama de matiners, però no era aquesta una qüestió de vocació, no, matinaven —les cinc o les sis— perquè els llauradors volien ferrar abans de la sortida del sol per a poder «estar al tros» a trenc d'alba; a més a més, els animals de bon matí estan més tranquils que després d'haver treballat tot el dia.

Per últim, voldríem dir que al llarg de tot aquest article no hem fet una divisió tangent, com ja hem pogut veure, entre ferrers i ferradors. En la majoria dels casos els ferrers acostumaven també a ser ferradors: José Coscollano (b.p.t.), Emilio Lavèrnia, Benjamín Delcastillo (b.p.t.) i el seu fill Francisco Delcastillo són dels que hem tingut notícia. Hem trobat, però, casos de ferradors que s'hi dedicaven exclusivament, concretament Miguel Fandos *lo ferrador* (b.p.t.), així com d'altres que ferraven com a complement als seus treballs habituals, els menescals Máximo i Federico Añó Doménech (b.p.t.) i el fill d'aquest darrer, José Antonio Añó López. El cas d'haver ferrers que no fossen ferradors es donava amb poca freqüència, és el cas de Trinitari Traver (b.p.t.) i Patricio Cornelles (b.p.t.).

Per a fer el present vocabulari ens vam valer dels tres casos: Patricio Cornelles, ferrer, Francisco Delcastillo, ferrer i ferrador, i José Antonio Añó, ferrador. Tots tres absolutament retirats en el moment d'entrevistar-los, fills de Benicarló i amb l'ofici heretat dels seus pares.

2. METODOLOGIA

Com bé s'haurà pogut observar aquest treball no vol ésser un buidat exhaustiu del vocabulari de ferrres i ferradors. Pretén tan sols recuperar una munió de paraules en un marc geogràfic molt concret, Benicarló, amb els seus dialectalismes i totes les característiques pròpies de la llengua en aquest indret. És per això que els nostres tres interlocutors reunien les condicions idònies per a poder-nos facilitar la tasca que desitjàvem realitzar.

Les sessions de treball amb tots tres vam fer-les per separat. Primer vam entrevistar els dos ferrers i, per últim, el ferrador.

En posar-nos a treballar vam cercar primer una sèrie d'objectes que presumiblement havien de fer tots els ferrers: reixes, balconades, aixades, claus, corbelles, etc. Amb aquests objectes vam començar a treballar. Anavem preguntant com es feia cadascun, i en les seues explicacions sortien així tècniques de treball (*mallar, picar...*) i diferents noms d'arreu que anaven quedant enregistrats. Una vegada vam acabar amb la llista d'objectes que teníem, vam preguntar quines altres coses feia un ferrer; òbviament ens n'haviem deixat moltes. A més a més ens vam trobar per exemple que els ferrers col·laboraven amb els carreters i els feien totes les peces de ferro del carro, o amb els boters als quals els fabricaven els arreu de treball. D'aquesta manera vam arribar a completar la llista dels objectes fets pels ferrers; fins i tot, a vegades, quan no teníem un referent diguem-li material recorrien a tractar de dibuixar-lo i explicar la seua utilitat.

Acabat açò, vam transcriure totes les paraules de les entrevistes, que eren, per un costat, noms d'arreu de treball i, per un altre, les ja esmentades tècniques de treball. El pas següent va ésser una entrevista davant les eines que utilitzaven; ens explicaven quin ús se'n feia i com es manejaven.

En passar, per últim, a veure les tècniques de treball —cosa que per un altre costat ja resultava una mica redundant— vam observar que en alguns detalls no coincidien les maneres de fer de tots dos ferrers. Així, per exemple, a l'hora de trempar els metalls cadascun ho feia d'una forma diferent.

A part, després, vam tenir dues entrevistes amb el ferrer que a més a més era ferrador. Ens va parlar de com ells mateixos es feien també els seus arreu, de com ferraven i fins i tot de com curaven determinades malalties dels animals.

La darrera entrevista li la vam realitzar al ferrador i, a l'igual que ens havia passat amb els dos ferrers, tampoc acabaven de coincidir les tècniques de treball. Per exemple podem dir, com veurem, que cadascun curava el mal de formigó d'una forma diferent.

La part final i més desagradable d'aquest vocabulari va consistir a veure si totes aquestes paraules arreflegades estaven enregistrades al *DICCIONARI CATALÀ-VALENCIÀ-BALEAR* (DCVB) d'Alcover i Moll. Gairebé totes ho estaven, però algunes amb accepcions completament diferents a les que materialment havíem comprovat. Expressions com *boques de clarinet* no apareixen al DCVB, o per exemple la paraula *refinador* la trobem amb una accepció completament diferent, sense res a veure amb el que ens acabaven de dir els nostres interlocutors. Així mateix vam cercar l'etimologia de les paraules, bé al *DICCIONARI ETIMOLÒGIC*, de Joan Coromines, o bé al propi DCVB. Abans de buscar-les al diccionari, òbviament, ja havíem fet dues classificacions de les paraules, una per ordre alfabètic i una altra segons es poguessen incloure dins d'algun d'aquests quatre apartats: materials de treball, objectes produïts, arreu de treball o tècniques de treball.

3. ESTRUCTURA

En fer el comentari de cada paraula ho hem fet seguint sempre el mateix esquema:

En primer lloc hem posat a algunes paraules les seues *particularitats*, accepcions o conceptes que aclareixen o aprofundeixen una mica més les definicions i comentaris del DCVB. Quan aquestes *particularitats* s'han repetit en diferents mots, hem preferit no tornar-les a mencionar o fer referència a l'anterior. Per exemple, l'*ullal* de les aixades, pics, etc. es feia sempre de la mateixa manera, però únicament ho especifiquem en la primera eina que ens ha eixit que tinga *ullal*.

Quan no hi havia cap particularitat hem posat en primer lloc un apartat

de *pronunciació*. No és més que una transcripció fonètica de les paraules per a saber com es pronuncien a Benicarló. Podem observar així algunes de les característiques del parlar d'aquesta zona: pèrdua de la *-r* final, pèrdua de la *-d-* intervocàlica en els finals en *-ada*, etc.

El tercer apartat de cada mot correspon a la seua *etimologia*. Les paraules en què no s'indica res és que han estat tretes del *DICCIONARI ETIMOLÒGIC* de Coromines. A les altres s'especifica que són del DCVB, el volum i la pàgina.

L'últim apartat correspon a la *definició*. La definició l'hem treta sempre del DCVB, tot indicant el volum i la pàgina en què la podem trobar. Hem copiat únicament les accepcions que «venien al cas», deixant de banda els altres significats. Quan no hem posat *particularitats* en alguna definició, hem de considerar que les explicacions que ens donen Alcover i Moll s'ajusten completament al que hem pogut veure.

4. CLASSIFICACIÓ DEL VOCABULARI PER ORDRE ALFABÈTIC

A. acer, acurçar, adreçar, aix, aixa, aixada, ajustar, aladre, alegra, alicates, anella, ansa, apretar, arc de serra, argolla, aros de carro, assentador, astral.

B. balcó, balconada, balda, balona, barana, berbiquí, bigòrnia, boques de clarinet, broca.

C. cagaferro, calçar, caragol, caragol de mà, cartabó, cercapous, cisalla, cisar, cisell, cisellar, clau, claus de ferrar, clavera, collar, compàs, corbella, curró, cutxilla.

D. desreblador, desreblar, destral, doblegar, donar camí.

E. eix, empalmar, enclusa, escairar, escaire, escala, escarpe, escaufar, escurafocs, esquadra, esquadrar, estampidor, estenalles, esteva.

F. falça esquadra, falçó, femella, fer camí, fer mosses, ferradura, ferralla, ferramenta, ferrar, ferratge del batall, ferro, filera, fita, fleje, foradar, forja, forjar, fornal, forrellat, frontissa.

G. galga, ganxo, garres de marc, golfo.

LL. llambroix, llambroixar, llima, llimar, llussiar.

M. maça, maceta, mall, mallar, mànec, manxa, manxaire, manxall, manxar, marcar, martell, mascle, metro, metxó, moll, mordasses.

N. nivell.

O. obridora, orellera.

P. passamà, pern, pastell, peu de rei, pic, picaport, picar, picola, piló, planxes de capçalet, pom, porta, prendre mides, pujadors per al carro, punxó.

R. raspa, rasqueta, rastell, reblador, reblar, reble, rebló, recalcadora o màquina de recalcar, recalcar, referar, refinador, reixa, rella, rellampec, remat, rematar, rematxar, romana, rosca, roscar.

S. senyalador, senyalar, serra, serrar, soldar.

T. tallador, tallant, tallar, tast, torcedor, tràmeccs, trempar, trescador.

U. ullal.

X. xaruga, xatarra, xitxarra.

5. OBJECTES PRODUÏTS PELS FERRERS

Caldria incloure dins aquesta llista els arreuus que usaven ferrers i ferradors la major part de les vegades:

aix, aixada, aladre, anella, ansa, argolla, aros de carro, astral, balcó, balconada, balda, balona, barana, boques de clarinet, cercapous, clau, compàs, corbella, curró, eix, escala, falçó, ferradura, ferralla, ferratge de batall, forrellat, frontissa, ganxo, garres de marc, golfo, , maça, maceta, mànec, metxó, moll, orellera, pern, pestell, picaport, picola, planxes de capçalet, pom, porta, pujadors per al carro, rasqueta, rastell, refinador, reixa, rella, rellampec, remat, romana, rosca, tràmeccs, xaruga, xatarra.

6. ARREUS USATS PER FERRADORS I FERRERS

La majoria d'arreuus usats pels ferradors eren també gastats pels ferrers.

FERRADOR: *alegra, claus de ferrar, cutxilla, desreblador, ferradura, llambroix, torcedor.*

FERRER: *alicates, arc de serra, assentador, berbiquí, bigòrnia, broca, caragol, caragol de mà, cartabó, cisalla, cisell, clau, clavera, compàs, cutxilla, enclusa, escaire, escarpe, escurafocs, esquadra, estampidor, estenalles, esteva, falça esquadra, femella, ferramenta, filera, fita, fleje, forja, fornal, galga, llima, maça, mall, manxa, manxall, martell, mascle, metro, mordasses, nivell, obridora, passamà, peu de rei, punxó, raspa, reblador, reble, rebló, recalçadora o màquina de recalçar, senyalador, serra, tallador, tallant, tast, trescador, ullal, xitxarra.*

7. TÈCNiques DE TREBALL

Acurçar, adreçar, ajustar, apretar, calçar, cisar, cisellar, collar, dentar, desreblar, doblegar, donar camí, empalmar, escairar, esquadrar, escaufar, fer camí, fer mosses, ferrar, foradar, forjar, llambroixar, llimar, llussiar, mallar, manxar, marcar, picar, prendre mides, reblar, recalçar, referrar, rematar, rematxar, roscar, senyalar, serrar, soldar, tallar, trempar.

8. MATERIALS USATS

La matèria prima usada pels ferrers i ferradors era sempre la mateixa: acer i ferro. No es gastava, ni de bon tros, l'alumini.

VOCABULARI

A

acer

Particularitats. L'acer s'utilitzava normalment per als arres de tall, és a dir: aixades, astrals, aixes, etc. Solia ser d'acer únicament la part davantera, que havia de ser més dura i aprofitava realment per a tallar. També es feien d'acer els molls dels panys.

Pronunciació. /asér/ Generalment les paraules de dues o més síl·labes emmudeixen la -r final. Aquesta paraula n'és una de les excepcions, malgrat que a vegades es pronuncia amb reforçament de -t final (/ase{«≥rt»/).

Etimologia. Del llatí tardà ACIARIUM, deriv. ACIES, tallant, fil d'espasa freqüent a l'edat mitjana.

Definició. (V. 1, p. 106) «(i dial. cer.). m. // 1. Ferro pur combinat amb una quantitat de carboni, i que, en trempar-lo, adquireix una gran duresa; cast. *acero*. (...) Acer fos: aquell que resulta més afinat que els altres i que no es pot bullir sense malmetre'l. Combinat amb carboni pren tremp en escalfar-lo i tirar-lo a l'aigua (Labèrnia-S. Dicc.Ap.). Acer suec: acer especial per acerrar eines de tall; el duen de Suècia. Acer de bullida: aquell que bullint pot soldar-se amb el ferro (Labèrnia-S.Dicc.Ap.).

acurçar

Particularitats. Hi havia un aparell —la màquina de recalcar— que s'utilitzava per a acurçar els aixos de carro sense haver de recórrer a tallar-los.

Pronunciació. /akursá/

Etimologia. (DCVB, V.1, p. 174). «Del llatí ACURTIARE, mat. sing.».

Definició. (V.1, p. 173-174) «v. tr. cast. *acortar* // 1. Fer tornar més curta una cosa material, tallant-la, doblegant-la o contraient-la».

adreçar

Pronunciació. /adresá/

Etimologia. Derivat de dret, DIRECTU.

Definició. (V.1, p. 214) «v. tr. I. Posar dret, en posició vertical; cast. *enderezar*. II. Fer tornar dret, fer posar en línia recta; cast. *enderezar*.

aix

Particularitats. Els dos ferrers amb qui hem parlat ens han dit que els els duien ja fets de fora. Malgrat això alguna vegada es van veure obligats a haver-ne de forjar algun. Quan els els enviaven massa llargs havien, d'utilitzar la màquina de recalcar per a acurçar-los.

Pronunciació. /a'i8sʃ/

Etimologia. Del llatí ASCIA.

Definició. (V.1, p. 353). «m. Peça de fusta, metall o altra matèria dura, de forma cilíndrica o cònica, que està fixa i serveix de sosteniment i centre de revolució a alguna o algunes rodes o altres peces que volten; cast. *eje*».

aixa

Particularitats. Aquest es feia com qualsevol altre arreu de tall però sense ullal. Era una eina molt difícil de trempar. No se'n feien tan sols per a boters sinó també per a calafats.

Pronunciació. /a'i8sʃa/

Etimologia. Del llatí ASCIA.

Definició. (V.1, p. 353-354) «f. // 1. Eina de fuster, composta d'una fulla de ferro acerada i tallant (amb tall de 10 o 12 cm. d'ample) unida amb un mànec de fusta en tal manera que, posant el mànec vertical, el tall queda horitzontal; cast. *azueta*. L'empren els fusters i els boters per desgruixar i tallar la fusta».

aixada

Particularitats. El procés d'elaboració era sempre el mateix. Es feien de qualsevol tros de ferro: retalls d'aixos de carro, restes d'aros de roda, etc. Primer es calfava el ferro; una vegada calent, amb una obridora es feia un senyal que després, amb cops d'ullal, seria l'ullal de l'aixada. Fet açò i donada ja la forma desitjada, se li soldava—normalment amb el procediment de soldar a testa— un tros d'acer que seria el tall de l'arreu. El darrer treball era trempar-la. Les aixades que s'usen en aquest terreny són les de cavar, les d'arrabassar, les de birbar i les de regar.

Pronunciació. /'ai8sʃa'/

Etimologia. Del llatí vulgar ASCIATA. Probablement derivat de ASCIA.

Definició. (V.1, p. 354-356) «(i vulgar *xada*), f. Eina que essencialment consisteix en un

ferro acerat de diverses formes, acabat en tall més o menys ample o bé en punta, i que té un mànec de 70 a 90 cm. de llarg que forma angle agut amb el ferro. Serveix per a diferents treballs agrícoles (arrabassar, tallar, etc.) (...) les moltes varietats d'usos o de formes que pot tenir l'aixada es redueixen a quatre classes principals: I aixades amples (de 12 a 30 cm. de boca); II aixades estretes (de menys de 12 cm. de boca); III aixades forcades; IV aixades de picapedrers».

ajustar

Pronunciació. /az#usta'/'

Etimologia. (DCVB, p. 389). «Del llatí AD i JUXTARE, posar acostats, ajustar».

Definició. (V.1, p. 388-389) «v. tr. cast. *ajustar*. // 1. Posar (qualque cosa) a la mida justa o a justa proporció amb una altra».

aladre

Particularitats. Els ferrers feien únicament la part de ferro dels aladres; anelles, relles, xarugues, etc. Aquest aparell es feia en combinació amb els carreters. Darrerament les barres van passar a ser de ferro i els ferrers feien ells tot l'aparell.

Pronunciació. /ala'dre/

Etimologia. (DCVB, V.1 p. 812) «Del llatí ARARATRU, mat. sing.».

Definició. (V.1, p. 401; vid. ARADA. ARADA (V.1, p. 808-812)) «m. (ant. aradre, m. o. f.). Instrument compost essencialment d'una peça on va fixada la rella, i d'un espigó on va junyida la bèstia o les bèsties per estirar, i que serveix per remoure i girar la terra abans de sembrar; cast. *arado*».

alegra

Particularitats. Arreu exclusivament de ferrador. Ganxet tallant que aprofita per a netejar el formigó, una espècie de càries que es feia als cascos de la cavalleria. Primer amb l'alegra treien la rastrilla (brutícia), després es cremava el lloc afectat amb un ferro roent. Fet açò es ficava allí mateix un parell d'alls picats o oli ginebre —cadascun dels nostres interlocutors usava una cosa—, es tapava amb un cartonet i es posava després al sobre la ferradura per a calçar l'animal i a la vegada impedir que caigueren els alls o l'oli.

Pronunciació. /æz'gra/ o /alez'gra/.

Etimologia. Del llatí LIGULA= cullera. Llengüeta i altres instruments de ferrador semblants. Probablement pres del castellà per menescals d'aquell origen.

Definició. (V.1, p.466). «f. (castellanisme) / /. 1. cir. Eina de molt de tall que serveix principalment per a rascar l'os; cast. *legra*. // Eina de tall torçut que empren els veterinaris i ferradors per tallar la pota de les bèsties i llevar-ne el mal de formiga (Vilafr. de B.)».

alicates

Particularitats. No solien ser com les d'ara, amb tall. Per a tallar s'empraven sempre les estenalles.

Pronunciació. /alika'tes/

Etimologia. Mot incorporat del castellà.

Definició. (V.1, p. 508). «f. pl. Estenalletes que els llauners i els basters empren per subjectar i tórcer filferro, llauna, cuiro, etc.; cast. *alicates* (masc. pl.)».

anella

Particularitats. No eren més que un ferro voltat soldat amb placa o calda. Se'n feien per a molts aparells: picaports, aladres, amb espigó per a collar-les a la paret, etc.

Pronunciació. /ane'z7a/

Etimologia. Anell del llatí ANELLUS, «anell petit», diminutiu d'ANULUS, «anell».

Definició. (V.1, p. 678-679). «Cércol de metall o d'altra matèria resistent, que sol servir per a subjectar o mantenir lligada qualque cosa; cast. *anilla*. (...) Especialment: //1. Cércol que va ficat o penjat a una caixa, paret, etc., per servir d'agafall (...)// 2. Baula de la porta.// 3. Cada un dels cércols que formen una cadena».

ansa

Particularitats. Es feien indistintament, segons gust del client, amb un ferro rodó o amb un ferro pla. Solien fer-se en calent, malgrat que algunes vegades s'usava el ferro en gelat. Els forats es feien amb una broca col·locada a la màquina manual o algunes vegades senzillament picant amb un estampidor quan el ferro estava roent.

Pronunciació. /a'nsa/

Etimologia. Der. de *dansa*.

Definició. (V.1, p. 707) «l. Agafall de forma circular, semicircular o d'altra forma, corba o closa, posat a un objecte per fer-lo més

fàcil d'agafar; cast. *asa*. (...) II. Cosa semblant a un agafall de figura corba o closa».

apretar

Pronunciació. /apreta' /

Etimologia. (DCVB V.1, p. 793) «Del castellà *apretar* (del llatí *APPECTORARE*, literalment, «estrényer als pits»).

Definició. (V.1, p. 792-793) «v. tr. (castellanisme) // 1. Estrényer fort (en sentit material); cast. *apretar*».

arc de serra. (vid. serra)

argolla

Pronunciació. /argó'zɫ7a/

Etimologia. «*anella*». Mot d'origen castellà. *Definició.* (V.1, p. 856) «Cercle de metall o d'altra matèria resistent que serveix per agafar, subjectar o mantenir lligada qualque cosa; cast. *argolla*. Especialment (...) // 2. Argolla de l'arada: argolla de ferro que serveix per mantenir unit l'espigó a la cameta».

aros de carro

Particularitats. Eren els aros que es posaven al voltant de les rodes dels carros. Solien estar fets amb ferros de rail de tren que els ferrers compraven a baix preu. Per calcular les mides, ho feien mirant la proporció dels diàmetres i deixaven cinc gruixos de la doblària de l'aro per a la dilatació, quan els havien de calentar i treballar-los al foc.

Hi havia dues maneres de fer-los rodons: bé amb una màquina de fusta amb un forat pel qual es feia passar el ferro i se li pegaven voltes amb una maneta, o bé a base de mallar tot fent passar el ferro pel forat de l'enclusa.

Pronunciació. /a'ros de ka'rɔo/

Etimologia. (DCVB V.1, p. 878) «del cast. *aro*. És paraula inadmissible en la nostra llengua, que té el mot «cercle» com a equivalent autèntic de *aro*».

Definició. (V.1, p. 878) «m. cast. *aro*. (...) // 2. Cercle de ferro que envolta la roda d'un carruatge (Maestrat, Tortosa)».

assentador

Pronunciació. /asentado'z/

Etimologia. (DCVB V.2, p. 80) «Derivat de *assentar* o *sentar*»

Definició. (V.2, p. 80-81). «(...) // 2. a) Martell

gros que empen els ferrers, que té una cara ampla i plana i per l'altra part una coa un poc més estreta i llarga, i que serveix per llevar les desigualtats o abonyegadures del ferro obrat (Tortosa, Maestr., Cast., Val., Cullera, Alcoi, Pego)

astral (vid. destral)

B

balcó

Particularitats. Els ferrers dieu balcó únicament a la part de ferro, la barana. El que més crida l'atenció, en un principi, és l'originalitat dels dibuixos. Aquests dibuixos, per regla general, els feien els mateixos ferrers abans de començar els treballs. Solien fer una primera mostra del que realitzarien en tamany *natural* amb clarió, bé a terra o damunt alguna fusta. El més curiós de l'elaboració dels balcons era la manera de donar forma de trena a les varetes. S'agafava una vareta plana, es caufava, després es passava per un tub de la mateixa doblària, una vegada dins es collava a un caragol i amb una clau anglesa se li pegaven tantes voltes com dobles es volien.

Ens diuen els nostres interlocutors que avui ja no se'n fa cap de balcó de ferro, es treballa amb alumini, que és més fàcil i més net.

Pronunciació. /balko'z/

Etimologia. (DCVB V.2, p. 229) «De l'it. *balcone*, mat. sing.».

Definició. (V.2, p. 229). «m. cast. *balcón* // 1. Plataforma més o menys ampla que surt d'una paret, està limitada per una balustrada o barana i comunica amb l'interior de l'edifici per una o algunes obertures que arriben fins a nivell de la mateixa plataforma».

balconada

Pronunciació. /balkona' /

Etimologia. Derivat de *balcó*.

Definició. (V.2, p. 229). «f // 1. Balcó llarg».

balda

Pronunciació. /ba'lda/

Etimologia. Mot solament català però molt antic en l'idioma. És d'origen obscur però

certament pre-romà.

Definició. (V.2, p. 229). «f//1. Peça llarguera de ferro o d'altra matèria resistent, que per un cap va clavada a una fulla de porta o de finestra i per un altre cap s'encaixa amb una altra peça travadora situada en l'altra fulla o en la paret, de manera que queda closa en fort la porta. (Cat. en general); cast. *falleba, pestillo*».

balona

Particularitats. Peça per al carro. Eren unes argolletes que es soldaven a calda a les estaquilles del carro per tal que no passessin el forat.

Pronunciació. /balo'na/

Etimologia. (DCVB V.10, p. 654) «Forma femenina de *való*; per l'origen que s'atribueix al coll gros o esclavina».

Definició. (V.2, p.289) «V. VALONA (V.10, p. 653-654). «f// (...)//4. Armella o regruix que té el fusell d'un carro per a evitar que les boixes de les rodes passin massa endins».

barana

Particularitats. Les mides per a fer-les es prenen amb una falsa esquadra, un nivell i dos regles.

Pronunciació. /bara'na/

Etimologia. Mot que amb la forma *varada* és molt antic en totes les llengües romàniques del sud-oest, d'origen pre-romà, i ve, probablement, d'una paraula sorotàptica germana.

Definició. (V.2, p. 279-280). «f// 1. Balustrada o paret baixa que voreja un espai elevat, per evitar que caiguin les persones o coses que hi estan situades; cast. *barandilla, baranda*. (...)//2. a) Barra que va col·locada horitzontalment en tota la llargària del buc del carro, i que té forats dins els quals van ficats els caps superiors dels palancs o estagues que formen la banda (...). b) Barra que va col·locada horitzontalment en tota la llargària del buc del carro en sentit paral·lel al braç, i unida amb aquest per mitjà de bastaments curts, i que té forats dins els quals van ficats els caps inferiors de les estagues o xabrons que formen la barana».

berbiquí o billarquí

Pronunciació. /berbiki'/; la forma més usada és la vulgar /bilamarkí/.

Etimologia. Únicament hem trobat l'etimologia de *filaberquí*. Alteració de *viraberquí* (per dissimilació i influència de *fil, filar*).

Definició. (V.2, p.438) «Vid. *FILABARQUÍ* (V.5, p. 869-870). «m. Peça de ferro aproximadament semicircular, giratòria, que en els extrems forma colze i que en un d'ells permet de subjectar-hi una broca i en l'altre té un mànec o pom, i serveix per a perforar matèries dures, com fusta, ferro, pedra, etc. cast. *berbiquís*».

bigòrnia

Particularitats. La utilitzaven els ferrers especialment per a traure punta als arresus que usaven o als objectes que feien.

Pronunciació. /bigo'vrnia/.

Etimologia. Del llatí *BICORNIA*, variant de l'adjectiu *BICORNIS*, «de dues banyes».

Definició. (V.2, p. 482). «f// 1. Enclusa molt petita que empen els ferrers i llauers; cast. *bigornia* (...) Hi ha diverses classes de bigòrnia: unes tenen els dos corns acabats en punta; altres tenen un cap acabat en punta i l'altre pla i horitzontal; altres tenen aquest pla amb unes canaletes de través (bigòrnia i bordonera); altres tenen el cap panxegut en angle poc agut i l'altre cap cilíndric i tallat verticalment».

boques de clarinet

Particularitats. Aquesta expressió no apareix al DCVB. Les boques de clarinet eren els extrems (unes argolletes de ferro) que se'ls ficava als carros a la part del darrere per a poder-los recolzar a terra sense que es fes malbé la fusta.

Pronunciació. /bo'zkes de klarine'zɫ/.

broca

Pronunciació. /bro'vka/.

Etimologia. És un mot que degué existir ja regionalment en llatí vulgar, d'origen incert, probablement cèltic. Amb el sentit de punxegut. Llat. vg. *BROCCUS*.

Definició. (V.2, p. 675-676). «f. Nom genèric de diferents instruments de forma recta i llarguera, de fusta, de metall o d'altra matèria sòlida, que serveixen per foradar, per passar dins una obertura petita o per altres usos. (...) // 3. Barrina curta que s'aplica a l'extrem d'un filabarquí o altre instrument adequat que pren un moviment

de rotació molt ràpid. Serveix per foradar metalls, peces de terrissa, etc. Castellà *broca, taladro*.

C

cagaferro

Pronunciació. /kagafe'vrɔo/

Etimologia. (DCVB V. 2, p. 816). «Del llatí CACA FERRI, mat. sing.».

Definició. (V.2, p. 816). «m. // 1. Escòria de carbó i metall cremat».

calçar

Particularitats. A banda del que ens diu el DCVB, els ferrers deien *calçar* sobretot a ficar un tros d'acer a la punta de les relles dels aradres.

Pronunciació. /kalsa' /

Etimologia. (DCVB V.2, p. 844) «Del llatí CALCEARE, mat. sign.».

Definició. (V.2, p. 843-844). «Afegir ferro a la fulla d'una eina gastada».

caragol

Pronunciació. /karago'vl/

Etimologia. Mot d'origen incert, potser pre-romà.

Definició. (V.2, p. 1004-1005). «m. (...) // En general, cosa formada en espiral. (...) // 3. Instrument consistent en dues mordales de ferro o de fusta que s'acosten o se separen per mitjà d'un eix roscat i serveixen per subjectar la peça que s'ha de treballar en els oficis de ferrer, fuster, llauner, etc. Castellà *tornillo*».

caragol de mà

Particularitats. No hi ha cap definició al DCVB. És un arreu com el que acabem de veure però amb la particularitat que no està fix en un banc sinó que es pot posar a la peça que es desitja.

Pronunciació. /karago'vl de ma' /

cartabó

Particularitats. N'hi havia de fusta i de ferro. Aquests darrers se'ls feien els mateixos ferrers. *Pronunciació.* /kartabo'z/

Etimologia. De l'occità antic *escartabont*.

Definició. (V.2, p. 1073). «m. // 1. Eina consistent en una peça de fusta o de metall, de forma de triangle rectangle, i amb un o

dos costats de regruix que serveix per a marcar línies a escaire; castellà *cartabón*».

cercapous

Particularitats. Els ferrers, a més de ferlos, els utilitzaven per a agafar el «rest» (corda) de les sènies quan aquest es trencava i s'havia de fer alguna reparació.

Pronunciació. /serkapo'vus/

Etimologia. (DCVB V.3, p. 121). «Compost de l'imperatiu de *cercar* i del substantiu *pou*».

Definició. (V.3, p. 121). «m. Instrument consistent en alguns ganxos de ferro reunits, que lligats amb una corda serveixen per a treure objectes de dins un pou o altres profunditats; cast. *rebañadera*».

cisalla

Pronunciació. /siza'l7a/

Etimologia. (DCVB, V.3, p. 171) «Del llatí CISALLA, mat. sign.».

Definició. (V.3, p. 171). «f. // 1. Retalladures de metall (...) // 2. Tisores grans per a tallar en fred planxes metàl·liques; cast. *cizalla* / / 3. Tisores rectes o corbes amb molta resistència; cast. *cizalla*».

cisar

Pronunciació. /siza' /

Etimologia. (DCVB V.3, p. 171). «Derivat de *cisa*».

Definició. (V.3, p. 171). «v.tr.: cast. *sisar* / / 1. retallar una cosa de metall o d'altra matèria sòlida».

cisell

Pronunciació. S'utilitzava, segons els dos ferrers, d'una manera indistinta la forma /size'≥l7/ o el castellanisme /sinze'≥l7/, així, amb /z/.

Etimologia. (DCVB V.3, p. 171). «Del llatí CUSELLU, mat. sign.».

Definició. (V.3, p. 171). «m. // 1. Eina de metall llarga i plana, amb tall a la vora extrema de la punta, que serveix per a treballar a relleu els metalls i altres matèries sòlides, generalment, a cops de martell; cast. *cincel* (...) // 2. Talladoret de mà que tenen els ferrers per a tallar el ferro (Ferrerries); cast. *tajadera*».

cisellar

Pronunciació. /sizel7a' /

Etimologia. (DCVB V.3, p. 171) «Del llatí CISELLU, mat. sign.».

Definició. (V.3, p. 171). «v. tr. Treballar amb el cisell. Castellà *cincelar*».

clau

Particularitats. El DCVB no cita les anomenades pels nostres interlocutors *claus de gorges*. Aquestes claus, avui ja pràcticament en desús, eren les utilitzades per a la quasi totalitat de panys. Constaven de tres peces: una anella superior que després es soldava a la resta de la clau, una vareta de ferro anomenada canya que podia ser d'un gruix d'entre cinc i dotze mil·límetres i que tenia un forat en un dels extrems, i una peça de ferro amb les dents de la clau que era reblada al forat de la canya. Les dents es feien, amb molta paciència, llimant i serrant.

Tampoc ens cita el DCVB una sèrie de claus que, encara que modernament, sí que han arribat a utilitzar els ferrers. Aquest és el cas de les claus alemanyes (prou semblants al caragol de mà), de les de tub, de les planes o fixes, de les de got, de les d'«estrella», de les de pipa, i fins i tot de les allen. (Tots aquests tipus de claus els podem trobar —excepte la clau alemanya— en qualsevol taller mecànic actual; són tot arreus fabricats amb acer i que, tal com hem dit abans, van tenir poc ús a les antigues ferreries).

Pronunciació. /kla'u/

Etimologia. Del llatí CLAVIS; primera documentació, segle XIII.

Definició. (V.3, p. 197-199). «F.//1. Peça de metall que, introduint-la en el forat d'un pany i fent-la girar, posa en moviment el mecanisme del pany i serveix així per a obrir i tancar; cast. *llave* (...)//2. Instrument de metall que té una o més mordales aptes per a agafar fort una peça i fer-la rodar, sia per desencaragolar-la, sia per a donar corda a un mecanisme de rellotgeria, etc.; castellà *llave*. (...) Clau anglesa: instrument que consisteix en un mànec o barra que té dues mordales que s'acosten o es separen mitjançant una espiga roscada i serveixen per a estrényer una peça de maquinària, desencaragolar-la, subjectar-la, aturar-la d'obrar, etc.; castellà *llave inglesa*. Clau cigonya: eina consistent en un mànec de ferro que a un cap o a tots dos té una moassa

adaptable a les cabotes de pern d'un diàmetre determinat, i serveix per a desencaragolar».

claus de ferrar

Particularitats. Tampoc ens parla el DCVB d'aquesta classe de claus en particular. Per regla general se'ls feien els mateixos ferrers amb una vareta de ferro de vuit mil·límetres. Després, amb una clavera li donaven la forma a la cabossa. Constaven de dues parts, la cabossa —part superior— i l'espasa—part que es clava al casco de l'animal.

A partir dels anys 50 ja els compraven fets. Ens van parlar de tres tipus diferents de claus de ferrar: normals, d'uns sis cm. de llargària, de fletxa, amb menys cabossa i més espasa, i de doble cabossa, amb una sola espasa i dos caps.

Pronunciació. /kla'us de ferra'/

Etimologia. Del llatí CLAVIS.

Definició. (V.3, p. 195-197). «m.// Barreta de ferro o d'altra matèria sòlida, de gruix i llargària variables, amb punta a un cap i cabota a l'altre, que, feta entrar a cops de martell, serveix per a mantenir unides dues peces, per a penjar-hi coses o per a fins ornamentals; cast. *clavos*».

clavera

Pronunciació. /klave'zra/

Etimologia. Derivat de *clau*.

Definició. (V.3, p. 206). «o CLAUERA. f.: cast. *clavera* // 1. Peça plana de ferro amb alguns forats de diferents mides i formes, dins els quals el ferrer introdueix els claus que fabrica, i reblant-los pot formar la cabota».

collar

Pronunciació. /kol7a'/

Etimologia. (DCVB V.3, p.292). «Del llatí COLLARE».

Definició. (V.3, p. 292-293) «III. tr. (...)//3. Estrényer un pern o caragol, subjectar una peça amb una altra mitjançant perns o caragols (or., occ.); castellà, *atornillar*».

compàs

Particularitats. Els ferrers feien també els compassos per als boters.

Pronunciació. /kompa's/

Etimologia. Mot compost, CUM-PASSUM.

Definició. (V.3, p. 335-336). «m. cast. *compás*. I // 1. Instrument que consisteix essencialment en dues cames de metall, de fusta, etc., unides i articulades per un de llurs extrems, de manera que poden separar-se o acostar-se llurs puntes formant un angle més o menys obert, i serveix per a prendre mides, per a senyar circumferències, etc.».

corbella

Particularitats. El procés d'elaboració de les corbells era el següent: s'agafava un passamà de ferro d'uns quaranta o cinquanta cm de llarg i a base de picar-lo amb el martell se li donava forma corba; a aquest ferro se li afegia després soldat un espigó més estret per a introduir-lo dins el mànec. Òbviament tot aquest procés es realitzava amb el ferro calent. Després s'esmolava la peça i picant s'aprimava el passamà per la part del tall. L'última cosa que es feia era ja dentar la corbella.

Pronunciació. /korbe'l7a/

Etimologia. Del llatí CURVUS.

Definició. (V.3, p. 520-521). «f// 1. Eina de fulla corbada, per a segar herba. (ribera d'Ebre, val.); castellà *hoz, segadera*. (...) Els habitants de la Ribera d'Ebre i del País Valencià distingeixen la *corbella* de la *falç*: aquella és més curta i ampla i corbada que la falç ordinària, i a més té dents, mentre que la falç d'aquelles regions no sol tenir-ne; la corbella serveix principalment per a segar herba, i la falç per a segar blat i ordi».

curró

Particularitats. S'utilitza aquesta expressió referida als graons cilíndrics de les escales de ferro que feien els ferrers.

Pronunciació. /kurɔ'o'/

Etimologia. Mot d'origen incert però probablement pertanyent a la família del llatí CURRERE, «còrrer».

Definició. (V.3, p. 866) «Vid. CARRO (V.3, p. 602-603). «(i *curró*).m. Cos cilíndric o quasi cilíndric de diferents classes, aplicat per la seva rotació i altres qualitats a diversos usos mecànics; cast. *cilindro, rodillo*».

cutxilla

Particularitats. Arreu de ferrador. Era com un ganivet amb la fulla ben doble que aprofitava, segons els nostres interlocutors,

per a tallar la punteta del casco que sobrava a les mans de l'animal. Ací no es coneix la *cutxilla de ferrer* de què ens parla el DCVB.

Pronunciació. /kucfli'l7a/

Etimologia. Castellanisme.

Definició. (V.3, p. 876). «f.(...) // 5. Eina tallant que els ferradors empen per a tallar la rebava del casco de la pota i arrodonir-lo. (...) Castellà *cuchilla*».

D

dentar

Particularitats. Es dentava amb un cisell petit. El primer pas era destrempar l'arreu, que s'havia de dentar ficant-lo al foc. Als arreus ja usats es llevaven, amb un martell, les dents velles i amb una lima les mosses que quedaven. A continuació es dentava l'eina per a, seguidament, tornar-la a trempar.

Pronunciació. /denta'/

Etimologia. Derivat de *dent*.

Definició. (V. 4, p. 131). «v. (...) // 3. Fer les dents a una roda, a una falç, o a un altre instrument que ha de tenir-ne (or., occ., val., bal.); castellà *dentar*».

destral

Particularitats. El procés d'elaboració era similar al que hem vist abans amb les aixades, si bé s'havia de parar una mica més de compte amb el tall. Hi havia, però, dues formes diferents de fer l'ullal, bé de la mateixa manera que el de les aixades, bé doblegant la peça de ferro que ens ha de ser la destral sobre un eix que una vegada tret serà l'ullal de la destral. Als dos plecs de l'original ferro se'ls soldava a calda la peça d'acer tallant.

En feien especialment per a fusters, per a aclaridors, per a calafats, per a boters i per a carreters. Cadascuna d'aquestes destrals tenia una forma diferent, segons convingués al seu ús.

Segons els nostres interlocutors les podem classificar en els següents tipus (aquesta classificació no coincideix amb la del DCVB): per a estrossejar (entre 500 i 1000 grams, no calia que tinguessin bon tall, eren senzillament per a partir trossos de llenya petits), per a aclarir (també de poc pes però

amb un bon tall); per a fer llenya (destral amb molt de pes i per tant amb molt de cop, interessava més que pogués partir un tros de llenya que no que pogués tallar-lo).

Pronunciació. Sempre s'usa la forma /astra'v/

Etimologia. (DCVB V.4, p. 346). «Del llatí DEXTRALE, mat. sign. derivat de DEXTRA, "mà dreta"».

Definició. (V.4, p.345-346). «f.// 1. Instrument de tall format per una fulla ampla de ferro acerat, de forma aproximadament trapezial amb el tall més o menys corbat, i proveït d'un mànec que segueix el mateix pla de la fulla; castellà *hacha, destral* (...). La destral és eina usada en diferents oficis i principalment en els de llenyater, fuster, carreter i boter».

desreblador

Particularitats. Aquest mot no el recull el DCVB. Consistia en una barra de ferro cònica d'uns vint mil·límetres de doblària i uns quaranta centímetres de llarg, amb dues llengües a un dels extrems i que era utilitzada per a adreçar els claus de ferrar que s'havien de canviar.

Pronunciació. /der@eblado'/

desreblar

Pronunciació. /der@ebla'/

Definició. (V.4, p.328). «v. tr. llevar la rebladura a un clau o altre ferro reblat (Tortosa, Val.); cast. *desroblar*».

doblegar

Particularitats. El ferro es podia doblegar bé en calent (ferros més dobles i treballs més delicats) bé en gelat (ferrets primets i treballs poc delicats: anses de porta, garres de marc, etc.).

Pronunciació. /doblega'/

Etimologia. (DCVB V.4, p. 519) «Del llatí DUPLICARE (fer doble, posar en doble)».

Definició. (V.4, p. 519). «v. tr.// 1. Fer que una part d'un objecte s'apliqui sobre l'altra part, sense trencar-se pel punt de convergència d'ambdues; castellà *doblar*».

donar camí

Particularitats. El DCVB en diu *trescar*. Aquesta era una activitat que es podia fer bé utilitzant el trescador, bé usant una llima triangular d'unes 6 polzades.

Pronunciació. /dona' kami'/

Definició. (V.10, p. 84) *ENTRESCAR*. «v. tr. Tòrcer un poc les dents de la serra alternativament a una banda i a l'altra, perquè la serra vagi més lleugera i no s'embussi; castellà *trabar*».

E

eix

Particularitats. Hem pogut observar que s'usa amb molta freqüència el castellanisme *eje*. El dels carros es deia sempre *eix*.

Pronunciació. /e'is#'/

Etimologia. Del llatí AXE.

Definició. (V.4, p. 651). «m.; cast. *eje*// 1. Peça de fusta, de metall o d'altra matèria dura, de forma cilíndrica o cònica, que està fixa i serveix de sosteniment i centre de revolució a una o vàries rodes o altres peces que revolten».

empalmar

Pronunciació. /empalma'/

Definició. (V.4, p.768). «v. tr.// 1. Unir pels extrems (dues fustes, cordes, fils, etc.); cast. *empalmar*».

enclusa

Pronunciació. /ankrúu'za/

Etimologia. Del llatí INCUS INCUDIS.

Definició. (V.4, p.877-879). «f.// 1. Peça de ferro que té la cara superior plana i composta d'una part quadrangular i una o dues parts triangulars, i damunt la qual es treballa el ferro a cops de martell o de mall; en castellà *yunque*».

escaïrar

Pronunciació. /askai'ra'/

Etimologia. Del llatí EX QUADRU.

Definició. (V.5, p. 183). «v. tr.// 1. Llevar els caïres d'una cosa, rebaixar-la dels caïres o cantells; cast. *descanterar, desbastar*».

escaïre

Pronunciació. /aska'i're/

Etimologia. Del llatí EX QUADRU.

Definició. (V.5, p. 183-184). «m. (...)// 3. Martell de cap pla i quadrat que els ferrers empren per a escaïrar el ferro calent picant-hi damunt amb el mall (or., occ.)».

escala

Particularitats. Els ferrers feien escales de ferro que normalment eren d'una sola fulla i moltes vegades anaven collades a parets exteriors. Destacaven especialment les escales que feien per a baixar als pous de les sènies, que eren molt amples i llargues i sense cap més barana que el passamà al qual anaven reblats els currons (graons).

Pronunciació. /aska'la/

Definició (V, 5, p. 184-187) «f. cast, *escala*, *escalera*. Sèrie d'esglaons que permet de pujar o davallar d'un nivell a un altre».

escarpe

Pronunciació /aska'rpe/

Etimologia (DCVB V.5, p. 235) «del llatí *SCALPRUM*, mat. sign.»

Definició (V.5, p. 235). «*ESCARPA* f. o *ESCARPRE* m. (i ses variants *escarpe*, m., *escarpa*, f., *escarpera*, f., *escarpi*, m.). Instrument que consisteix en una barra de ferro de vint a trenta centímetres de llargada, que per un cap fa doble bisell i per l'altre té cabota, a la qual es pega cops amb un martell o maça, i serveix per a fer forats a la pedra o a la fusta i per a separar fent palanca dues peces o parts d'un cos dur, cast. *escolplo*, *cinceb*».

escaufar

Pronunciació. /askau•fa'/

Etimologia. (DCVB V.5, p.195). «Del llatí *CALEFACERE* i *EXCALEFACERE*».

Definició. (V.5, p.195). «v. tr.// 1. Comunicar calor (especialment en grau moderat); fer calent; cast. *calentar*».

escurafocs

Pronunciació. /askurafo'vks/

Etimologia. (DCVB V.5, p.323). «Del llatí *OBSCURARE*, mat. sign.»

Definició. (V.5, p. 322). «m. Atiador, eina consistent en una barra de ferro acabada en punta o en un ganxo que els ferrers empen per a llevar el cagaferro del forn (or., occ., val.) castellà *hurgón*».

esquadra

Particularitats. Normalment eren de fusta però hi havia vegades que se les feien els mateixos fusters amb un ferro vell.

Pronunciació. /askwa'dra/

Etimologia. Del llatí *EX QUADRUM*.

Definició. (V.5, p. 462). «f. cast. *escuadra*. Escaire, instrument per a traçar perpendiculars i angles rectes».

esquadrar

Pronunciació. /askwadra'/

Etimologia. Del llatí *EX QUADRUM*.

Definició. (V.5, p. 462). «v. tr.// 1. Posar a esquadra; tallar o treballar a escaire; cast. *escuadrar*».

estampidor

Particularitats. A més d'utilitzar-lo per a fer els forats a les ferradures i altres objectes s'usava també per a fer dibuixos sobre picaports, anelles, etc.

Pronunciació. /astampido'/

Etimologia. (DCVB V.5, p.510). «De l'italià «*STAMPARE*».

Definició. (V.5, p.510-511). «m.// 1. Eina de ferrer, en forma de martell que té un cap aprimat i serveix per a marcar i obrir forats en els ferro calent; especialment per marcar els forats de les ferradures; cast. *rompedera*// 2. Eina de ferrer i llauner que per un cap rep el cop de martell i per l'altre té un clot fondo, i serveix per a fer entrar els reblons i donar-los forma arrodonida».

estenalles

Particularitats. Els ferradors usaven tres tipus d'estenalles; unes per a arrencar les ferradures, unes altres per tallar els claus i unes terceres per a tallar els cascos. Les primeres tenien una boca molt ampla i els agarradors llargs per a poder fer palanca, les de tallar els claus havien de tenir molt bon tall i eren més curtetes, i les darreres, que tenien una part de la boca molt tallant i una altra que no ho era tant, i aprofitaven per a poder recolzar els cascos.

Pronunciació. /astena'l7es/

Etimologia. (DCVB V.5, p.535). «Del llatí *TENACULAS*».

Definició. (V.5, p. 534-535). «o *TENALLES*. f. pl.// 1. Instrument compost de dues palanques corbades i unides per un eix comú al voltant del qual poden girar, i que, agafades amb les mans per un dels extrems, per l'altre estrenyen fortament una cosa per subjectar-la, arrencar-la, etc; cast. *tenazas* (...). Les estenalles són eina essencial per a molts treballs, i principalment per als oficis de fuster, ferrer, llauner, boter,

sabater; la forma del mos o part destinada a estrényer i subjectar és variable segons l'ús al qual està destinat l'instrument. Estenalles de fornall: les que el ferrer o manya emprà per a subjectar la peça de ferro que s'ha de calfar a la fornall. Estenalles de mà: són més lleugeres que les de fornall, i serveixen per a subjectar la peça de ferro que es treballa damunt l'enclusa. Estenalles justes: les ordinàries per agafar ferros plans. Estenalles de canal: les que tenen el mos acanalat per a agafar ferros rodons. Estenalles de mos: Les que tenen una mossa a la boca, que serveix per agafar de pla els ferros rodons. Estenalles corbes: les que tenen els morros girats cap a un costat i serveixen per a subjectar peces que han de ficar-se dins una cavitat estreta. Estenalles de tallar: les que tenen el mos tallant i serveixen per tallar a pressió els claus o altres peces de metall».

esteva

Pronunciació. /aste'≥ba/

Etimologia. (DCVB V.5, p. 548). «Del llatí STEVA, variant osco-úmbrica del llatí clàssic STIVA, mat. sign.».

Definició. (V. 5, p. 547). «f. Peça corba i posterior de l'arada, que en sa part superior té l'agafall per a manejar-la (cat., val.); cast. *esteva*».

F

falça esquadra

Particularitats. Era un arreu que es feien els propis ferrers i que utilitzaven per a prendre mides. Consistia en dues varilles de ferro planes d'uns trenta centímetres cadascuna i unides per un caragol. Una de les dues varilles es podia menejar. Aquest aparell no apareix al DCVB

Pronunciació. /fa'lsaskwa'dra/

falçó

Particularitats. El procés d'elaboració era similar al de les corbelles. No tenia tanta dificultat com aquestes a l'hora de donar el temp, ja que el falçó és més un arreu de cop que de tall.

Pronunciació. /falso'≥/

Etimologia. Derivat del llatí FALX-CIS.

Definició. (V.5, p. 600). «m.// 1. Eina que té

la mateixa forma que una falç, però més petita i de forma més robusta, i serveix per a segar l'herba. (...) Castellà *falce*».

femella

Particularitats. S'utilitza indistintament amb el castellanisme *tuerca*.

Pronunciació. /feme'≥l7a/

Etimologia. Del llatí FEMELLA.

Definició. (V.5, p.790). «f. (...)//2. En certes màquines o altres instruments, pessa dins la qual en passa i es mou una altra peça. Especialment: peça de metall foradada i amb vies en la seva cavitat, dins la qual volta la rosca d'un pern o caragol».

fer camí. (vid. donar camí).

fer mosses

Particularitats. Es feien generalment per a assenyalar alguna mida. Solien fer-se amb un cisell o amb qualsevol arreu de tall.

Pronunciació. /fe'≥ mo'vses/

ferradura

Particularitats. Producte fet pel mateix ferrer, les més de les vegades amb ferro vell sobrant d'altres productes i activitats. Els forats es feien en calent, amb l'estampidor. (Cap a mitjan anys seixanta van començar a treballar amb ferradures manufacturades i fins i tot en van usar alguna de goma).

A vegades se n'havien de fer d'especials segons les característiques de la bèstia. Hi havia animals que eren defectuosos en la seua forma de caminar i calia ficar-los unes pales (afegits de ferro soldats a la ferradura) perquè poguessen caminar sense cap dificultat. Si per exemple l'animal «es tocava de garrons», calia ficar les pales a la part interior de la ferradura per a així obligar-lo a caminar amb les mans separades. Si «es tocava de cascos» (o siga, que en caminar es tocaven els cascos de les mans per la seua part interior i més baixa), calia ficar les pales a la part exterior. També hi havia *matxos* i *burros* (de cavalls n'hi havia ben poquets) que tenien una mà o un peu més curt que els altres, i aleshores calia ficar-los les pales a la part davantera de la pota afectada.

Hi havia ferradures de cinc, set, nou i onze forats, sempre un més a la part interior, tot i que normalment eren de set forats.

Pronunciació. /fer^oadu'ra/

Etimologia. Compost de *ferrar* en el sentit d'«encadenar», segons Lull.

Definició. (V.5, p. 817-818). «f. // (...) 2. Peça de ferro, de forma d'arc de cercle de més de mitja circumferència, que es clava sota la peül·la d'un cavall, mul o altra bèstia equina o asinina i li serveix de protecció al caminar; castellà *herradura*».

ferralla

Particularitats. La ferralla o ferro sobrant, com hem anat veient, sempre s'aprofitava fins a l'últim extrem. Ferradures, aixades, claus de ferrar, claus de gorges, etc. es feien de la ferralla sobrant.

Pronunciació. /fer^oa'l7a/

Etimologia. (DCVB V.5, p.818). «Del llatí FERRALLA».

Definició. (V.5, p.818). «f. Conjunt de trossos de ferro».

ferramenta

Pronunciació. /fer^oame'znta/

Etimologia. (DCVB V.5, p.819). «Del llatí FERRAMENTA».

Definició. (V.5, p.818-819). «f. (...) // 2. Conjunt d'instruments de ferro i en general d'instruments de treball de menestral; castellà *herramientas*. En aquest sentit *ferramenta* és arcaic, fora de certs oficis, com el de calafat en el que encara s'usa *ferramenta* significat «conjunt de les eines».

ferrar

Particularitats. Normalment no se'ls ferraven als animals les quatre potes alhora sinó que cada vegada se'n feia una o dues per a evitar que li fessen mal en caminar. Els nostres interlocutors diuen que a les bèsties els passa, quan les ferren, el mateix que a les persones quan estrenen sabates. Per regla general es ferraven primer les potes de davant (mans) i després les de darrere.

Solia haver-hi —especialment a l'estiu— alguna persona al costat de l'animal per a ventar les mosques i evitar que es posés nerviós i amollés alguna guitza.

Primer amb el llambroix es rebaixaven els cascots, després ja directament es posaven les ferradures que anaven subjectes amb claus de ferrar. Com ja hem dit, no totes les

ferradures eren iguals: estava en funció de les característiques físiques de la bèstia ficar-les d'una mida o forma o d'altra o fins i tot rebaixar més o menys els cascots.

Pronunciació. /fer^oa'/

Etimologia. (DCVB V.5, p.820). «Del llatí FERRARE».

Definició. (V.5, p.819-820). «v. tr. // (...) 3. Clavar les ferradures a les peül·les d'una bèstia; castellà *herrar*».

ferratge del batall

Particularitats. A Benicarló diuen batall al darrer troç del braç de la sènia al qual va enganxat el mul. Els ferrers el que feien era les dues femelles i els dos ganxos de les puntes per a poder junyir la bèstia. Els batalls eren de fusta.

Pronunciació. /fer^oa'z#e de bata'l7/.

Etimologia. (DCVB V.2, p. 820). «Del llatí BATTUACULU».

Definició. Aquesta expressió no la trobem al DCVB

ferro

Pronunciació. /fe'vr^o/

Etimologia. (DCVB V.5, P. 829). «Del llatí FERRU mat. sign.».

Definició. (V.5, p.827-829). «(ant. *ferrer* i *ferr*). m. ; castellà *hierro*». 1. // 1. Metall mal-leable, dúctil, molt tenaç, de color gris, magnètic i fàcilment oxidable, de pes atòmic 55'85, i que s'usa molt com a primera matèria en la indústria i en les arts. Ferro verge: el que no ha estat fus. Ferro colat o ferro fus: el que resulta de la fundició del metall. Ferro dolç: el combinat amb una quantitat de carbon més petita que la que es conté a l'acer. Ferro agre: el de qualitat més inferior. Ferro suc: el que és molt fluix, que no té malla, el millor per a ésser treballat (...) Ferro vell: rebuig del ferro, trossos de ferro que ja no serveixen si no es tornen a fondre. (...) // 2. Tros del dit metall (totjust elaborat o sense aplicació determinada). Ferro quadrat: peça de ferro en forma de barra de secció quadrada. Ferro pla: peça de ferro prismàtica amb dues cares paral·leles molt més estretes que les altres dues. Ferro rodó: el que té forma de barra cilíndrica. Ferro de mitja canya: el de secció semicircular. Ferro de T: el que té la secció en forma de dues rectes unides enmig per una altra línia recta. Ferro d'angle: el que té

la secció formada per dues rectes unides per un extrem. Ferro acanalat: el que té la secció en forma de semicircumferència o de lletra U. Ferro calent o roent, o ferro vermell (ant ferro cald): tros de ferro escalfat fins a la ignició, que serveix per a usos industrials».

filera

Pronunciació. /file'zra/

Etimologia. (DCVB V.5, p.875). «Derivat de *fil*.

Definició. (V.5, p.874-875). «f. (...) // 2. Eina de ferrers, llauners, argenters, etc, consistent en una planxa d'acer travessada per forats de diferents gruixos, pels quals es fan passar successivament les peces metàl·liques per aprimar-les cada vegada més i convertir-les en fils; castellà *hilera*. / // 3. Eina de ferrers i llauners, consistent en una barra d'acer que té enmig una caixa rectangular amb rosques de diferents gruixos, dins la qual s'ajusten les peces que han de rosçar-se; castellà *teraja*».

fità

Particularitats. Cap de les definicions que ens dóna el DCVB ens aprofita. Una fita era qualsevol ferret que es clavava a la fusta i es doblegava, es reblava perquè quedés ben fort. Era un rebló però amb la característica que qualsevol ferro podia fer aquest paper.

Pronunciació. /fi'ta/

Etimologia. (DCVB V.5, p.898). «Del llatí *FICTA*».

fleje (vid. passamà)

foradar

Particularitats. Per a fer els forats s'usava el «billamarquí» o bé una màquina manual collada a terra (això quan es foradava amb broca). Aquests ferrers no han arribat a gastar la moderna màquina elèctrica de fer forats. Altres arreus que s'usaven per a foradar eren l'estimpador, un ferro roent, un punxó, etc.

Pronunciació. /forada't/

Etimologia. (DCVB V.5, p.970). «Del llatí *FORATUM*».

Definició. (V.5, p.968-970). «v. tr. Fer forat; castellà *horadar, agujerear*».

forja

Pronunciació. /fo'vrz#a/

Etimologia. (DCVB V.5, p.981). «Del llatí *FABRICA*».

Definició. (V.5, p.981). «f. // 1. Obrador on es treballen els metalls al foc i amb martell; castellà *forja* (...) // 2. Acte i efecte de forjar; obra forjada; castellà *forja*».

forjar

Particularitats. A la forja no tan sols es feien els treballs que anem i anirem veient al llarg d'aquest vocabulari; moltes vegades es forjaven encàrrecs que eren autèntiques obres d'art. Per exemple, hem tingut ocasió de veure uns ferros per a una llar que no tenen punt de comparació amb els que es venen avui *prefabricats*; no es coneixen en absolut les soldadures (estan fetes a la calda) i el *remat* dels extrems de cadascuna de les peces —un cap de dragó— resulta molt original. També ens han ensenyat un Crist de ferro forjat que per al seu propietari no té preu. Feien tota mena d'objectes que circumstancialment els manaven, molts, com diem, autèntiques peces de museu.

Pronunciació. /forz#a'/

Etimologia. *Forjar* va entrar com a manlleu del francès *forger*.

Definició. (V.5, p.981). «v. tr. *forjar* // 1. Treballar un metall, donar forma a un objecte de metall a cops de martell».

fornal

Pronunciació. /forna'l/

Etimologia. (DCVB V.6, p.7) «Del llatí vulgar *FURNALE*».

Definició. (V.6, p.6-7). «f. (i dialectalment m.) // 1. Fogó construït de mitjans, de pedra o de ferro, combinat amb unes manxes o altre dispositiu avivador del foc, que en les ferreries i altres obradors metal·lúrgics serveix per a escalfar les peces de metall que s'han de treballar; castellà *fragua*».

forrellat

Particularitats. Normalment eren més grans que els que estem acostumats a veure en l'actualitat. El cos central no era com avui en dia de diverses peces; n'era tan sols una amb una ansa feta amb el mateix ferro doblegat.

Pronunciació. /forrel'a't/

Etimologia. «Del llatí vulgar *VERRUCULUM*»

Definició. (V.6, p.12). «m. Barreta de ferro

que va subjectada a una porta o finestra per dues argolles i que, fent-se lliscar mitjançant un agafador que hi va adherit, es fica per un dels seus extrems en una argolla o forat que hi ha en el bastiment o a l'altra fulla, i tanca així en fort la porta o finestra; castellà *cerrojo*».

frontissa

Pronunciació. /fronti'sa/ i a vegades /fronti'za/

Etimologia. (DCVB V.6, p.67). «Del llatí FRACTITIA».

Definició. (V.6, p.67). «f. Conjunt de dues planxetes subjectes per un de llurs costats a un mateix eix al voltant del qual poden girar, i clavades o empernades de manera que serveixen de sosteniment i d'articulació a la porta, finestró, tapadora o altra cosa que hagi de formar un angle d'obertura variable».

G

galga

Pronunciació. /ga'lga/

Etimologia. (DCVB V.6, p.135) «Del llatí GALLICA».

Definició. (V.6, p.135). «f. // 1. Barra de fusta o de metall, generalment marcada amb orques o proveïda d'algun dispositiu o punt de referència, que s'usa en diferents oficis per a prendre mides, comprovar la dretura d'una peça, el paral·lelisme de vàries, etc.; castellà *igual*».

ganxo

Particularitats. A Benicarló no s'usa el terme «arpiots» (DCVB V.1, p.175) i s'empra l'expressió «ganxos per al fem». Eren sempre de tres punxes, i el seu procés d'elaboració era com segueix: primer, igual que amb les aixades, se li obria a una peça de ferro un ullal; després de fer açò i ja més o menys donada la forma d'aixada, es partia per la meitat (amb un escarpe en calent o amb la cisalla en gelat); el pas següent era separar les dues meitats tot donant-los forma de punta, per últim, al buit que quedava entre els dos extrems dels ganxos, i a la calda, se li soldava una tercera punta enmig. Després, òbviament s'esmolaven i es trempaven les tres pues.

Pronunciació. /ga'ncflo/

Etimologia. (DCVB V.6, p.176). «Del castellà *gancho*».

Definició. (V.6, p.175-176). «m.// 1. Peça de matèria dura i de forma corbada, que acaba en punta i serveix per a penjar-hi o agafar alguna cosa; castellà *gancho*. (...) j) Peça de ferro punxaguda i corbada que serveix per a penjar-hi carn o altra cosa; castellà *garfio*. (...) o) Clauganxo; castellà *alcayata*. p) pl. Peces de ferro corbes que van subjectes a les bandes del carro per fermar-hi la carretada. q) pl. Peces corbes de ferro que pengen de la barra de la romana i serveixen l'una per a penjar-hi allò que cal pesar i l'altra per a sostenir la romana. (...) u) Arpiots, mena d'aixada que té la fulla formada per algunes puntes i serveix per treure terrossos i fems (Tamarit de la L., Val., Gandia, Alcoi); castellà *azada estercolera*».

garres de marc

Particularitats. Aprofitaven per a collar els marcs de fusta a la paret. No eren més que trossos de ferro d'entre vuit i divuit mil·límetres de gruix i deu o quinze centímetres de llargària als que se'ls feia punta. Cap de les definicions de *garra* que ens dona el DCVB ens aprofita.

Pronunciació. /ga'rœs de mark/

Etimologia. (DCVB V.6, p. 198). «Del cèltic *garra*».

golfo

Pronunciació. /go'zlfɔ/

Etimologia. Del llatí GOMDUS.

Definició. (V.6, p. 331). «m. Galfó (or., occ., Maestr.); castellà *gozne*». GALFO. (V.6, p. 135). «m. Conjunt de dues peces de metall, una de les quals va ficada a la branca d'un portal i té un piu el qual entra dins l'ull de l'altra peça, fixa a una fulla de porta, i serveix per sostenir aquesta permetent-li d'obrir-se i tancar-se; castellà *gozne*».

LL

llambroix

Pronunciació. /l7ambro'i8s/

Etimologia. Del llatí vulgar LAMBRUSCA, llatí clàssic LABRUSCA.

Definició. (V.6, p. 881). «m. botavant».

BOTAVANT (V.2, p. 617-618). «m. (...) // 3. Espècie de pala de trenta cm. de llargària per uns vuit cm. d'amplària, amb boca tallant i voreres amb barana i que té un mànec de fusta i l'usen els ferrers per rebaixar la part inferior de la pota de les bèsties abans de ferrar-les (pir. or., or., occ.); castellà *pujavant*».

llambroixar /l7ambroi8sa'/

Pronunciació.

Etimologia. Vid. LLAMBROIX.

Definició. (V.6, p. 881). «v. tr. // 1. Rebaixar un objecte dur donant-li longitudinalment o obliquament cops amb una eina tallant (mall., men.); castellà *rebajar, desbastar*».

llima

Particularitats. Hi havia llimes de diferents classes i amb diferents funcions (avui segueixen havent llimes de tots els tipus però ha canviat molt la seua funció, són molt menys utilitzades). Segons la seua forma podien ser planes, rodones, de mitja canya, de ganivet, quadrades i triangulars. Segons el dibuix dels solcs: fines, entrefines i bastes. Es medien per polzades.

Les planes s'utilitzaven per a rebaixar peces, esmolar ferramentes, fer les dents de les claus, etc.

Les rodones aprofitaven sobretot per a repassar els forats rodons llevant-los les rebaves i a vegades també per a fer-los més grans.

Les de mitja canya tenien pràcticament els mateixos usos que les planes, l'única diferència estava en la part corba, que aprofitava per a fer mosses poc pronunciades.

Les de ganivet es gastaven més que res per a fer mosses fondes en forma triangular.

Les quadrades es feien servir per a fer quadrats alguns forats rodons i fer-los amb la grandària desitjada.

Les llimes triangulars s'utilitzaven especialment per a esmolar serres i xerracs, per a donar-los camíficant alternativament una dent cap a cada costat.

Totes les llimes solien tenir un acabament sense dibuix, sense solcs, per a agafar-les. Si es tocava molt la part dibuixada deixaven de llimar, relliscaven.

Pronunciació. /l7i'ma/

Etimologia. Del llatí LIMA.

Definició. (V.7, p. 15-16). «f. // 1. Eina consistent en una barra d'acer endurit al tremp, de secció rectangular, triangular, cilíndrica o cònica, amb la superfície estriada diagonalment, que serveix per a desgastar i allissar per fricció objectes de metall o d'altres matèries dures; castellà *lima* (...). Llima dolça: la que té les dents molt fines. Llima de tres caires o triangle: la de secció triangular. Llima quadrada: la de secció quadrada. Llima plana: la de secció quadrangular de molt poc gruix. Llima caleta: la que es molt prima i serveix per a ficar-se i treballar en llocs molt estrets. Llima cua de rata: la de forma cònica i molt prima».

llimar

Pronunciació. /l7i'ma'/

Etimologia. Vid. LLIMA.

Definició. (V.7, p. 16-17). «v. tr. // 1. Fregar amb la llima un objecte per desgastar-lo o polir-lo; castellà *limar*».

llossiar

Particularitats. Els nostres interlocutors ens diuen que usaven aquest verb per a definir dues activitats: anivellar les ferramentes romes i treure tall amb una llima a un arreu en calent.

Pronunciació. /l7usia'/

Etimologia. És una forma dialectal de «llossar» (passar per la fornal el tall d'una eina agrícola). D'origen cèltic *loukidato, leuketio*.

Definició. (V.7, p. 89). «v. tr. Llossar, fer tall nou a les relles i altres eines agrícoles».

M

maça

Particularitats. S'utilitzaven per a picar les xarugues dels aradres i no deixar —ja que era un arreu de fusta— cap tipus de senyal.

Pronunciació. /ma'sa/

Etimologia. (DCVB V.7, p. 98). «Del llatí MATTEA mat. sign.».

Definició. (V.7, p. 97-98). «f. (...) // 4. Eina de percussió, composta d'un cilindre o paral·lepípede de fusta o de ferro amb un mànec entravessat pel mig, que serveix en diferents oficis per a esclafar, trencar o aplanar alguna cosa; castellà *maza*».

maceta

Particularitats. Les macetes que feien els ferrers per als obrers tenien les dues parts quadrades, mentre que les que feien per als boters tenien una part quadrada i l'altra en forma de penya, o siga, una mica corba. Les macetes són —i açò entra en contradicció amb el que diu el DCVB— més grans que els martells normals.

Pronunciació. /mase'ʒta/

Etimologia. Vid. MAÇA.

Definició. (V.7, p. 103). «f. dim. de MAÇA, amb que es designen diferents objectes que tenen la forma de maça petita; castellà *macita*, *macillo* (...). Especialment: a) eina semblant a un martell petit i robust, que s'usa en diversos oficis, especialment en el de paleta».

mall

Pronunciació. /ma'lʎ/

Etimologia. Del llatí MALEUS.

Definició. (V.7, p. 170). «m.// 1. Martell gros, de mànec llarg, que empran especialment els ferrers forjadors i picapedrers; castellà *mazo*».

mallar

Particularitats. Sempre havien de mallar un mínim de dues persones: l'una amb un martell i l'altra o altres amb mall. El forjador, amb el martell, indicava el lloc on li havien de pegar amb el mall. Els sabia molt greu, als forjadors, que els erressin alguna mallada.

Pronunciació. /malʎa'/

Etimologia. Vid. MALL.

Definició. (V.7, p. 173). «v. tr.// 1. Picar amb el mall. (...) Especialment: a) Picar amb el mall el ferro damunt l'enclusa dos o tres ferrers (Pobla de L., Solsona, Manresa, Tremp, Mall.)».

mànec

Particularitats. Normalment els mànecs de qualsevol arreu eren de fusta i els feia el fuster o carreter en acabar el ferrer l'eina, depenent de la forma de l'ullal. Els mateixos ferrers es feien també a vegades mànecs de ferro, sempre amb ferro tubular i per a arreus petits (martells, especialment).

Pronunciació. /ma'nik/

Etimologia. (DCVB V.7, p. 191). «Del llatí MANICU, mat. sign.».

Definició. (V.7, p. 191). «m.// 1. Part adaptada a un instrument per la qual s'agafa aquest en servir-se'n, castellà *mango*».

manxa

Pronunciació. /ma'nc^a/

Etimologia. Del llatí MANTICA.

Definició. (v.7, p. 217). «f.// 1. Instrument per a fer vent o donar aire, consistent en una caixa que té unes cares rígides i les altres flexibles, i pel moviment alternatiu d'expansió i contracció d'aquestes produeix l'absorció d'aire per un orifici i expulsió d'aire per un altre orifici més estret; castellà *fuelle*. (...) Manxa (o pl. manxes) de ferre: la que és de molta grossària i s'empra en els obradors metal·lúrgics per a donar aire a la fornal».

manxaire

Particularitats. Als ferrers també se'ls deia manxaïres, moltes vegades amb un cert to despectiu.

Pronunciació. /manc^a'i8re/

Etimologia. Vid. MANXA.

Definició. (V.7, p. 217-218). «adj. Manxador de ferre».

manxall

Pronunciació. /manc^a'l/

Etimologia. Vid. MANXA.

Definició. (V.7, p. 218). «m.// 1. Ventall d'espert per al foc dels fogons».

manxar

Pronunciació. /manc^a'/

Etimologia. Vid. MANXA.

Definició. (V.7, p. 218). «v. tr.// 1. Fer anar la manxa, fer sortir l'aire amb la manxa; castellà, *soplar*, *afollar*».

marcar

Particularitats. Per a marcar, fer senyals sobre el ferro, s'utilitzaven diferents arreus: el senyalador, l'estampidor, la serra, el punxó, etc.

Pronunciació. /marka'/

Etimologia. Mot d'origen germànic emparentat amb l'antic *merker* (posar atenció, notar).

Definició. (V.7, p. 232). «v. castellà *marcar*. I tr.// 1. Posar marca, assenyalar amb marca».

martell

Particularitats. Per a fer-los, els ferrers usaven generalment crosssos sobrants dels aixos de carro. El procediment d'elaboració era semblant al dels arreus que hem vist que tenen ullal (aixades, destrals, ...).

Hi havia diversos arreus (estampidors, senyaladors, etc.) que també a vegades tenien forma de martell, amb ullal i mànec; es feien així per a poder-los gastar amb més comoditat.

Finalment direm que els martells de ferrar que hem vist no són com els que apareixen al DCVB. Eren molt petits i amb una sola cabota.

Pronunciació. /marte'l7/

Etimologia. Del llatí vulgar MARTELLUS.

Definició. (V.7, p. 268). «m.// 1. Eina que consisteix en una peça de metall feixuc posada formant creu al cap d'un mànec que l'atravessa per un ull central, i que serveix per a batre metalls, clavar claus, etc.; castellà *martillo*(...). Martell de pena: el que té el ferro amb un extrem més estret que l'altre. Martell pla: el que té plana la part del ferro per on ha de donar els cops. Martell de bola: el que té un dels caps de ferro amb superfície convexa. Martell de punta: el que empen els picapedrers i paletes per a excavar i fer forats a la pedra, i que té un dels caps de ferro acabat en punta. Martell de tall: el que té tallant un dels caps de ferro. Martell amb mordalles o amb tenalles: el que a un dels caps de ferro té una mana de forqueta que s'empra com a estenalles; també s'anomena martell d'orelles. Martell regalzador: martell de picar galzes».

mascle

Particularitats. Al'igual que amb les fileres i els cargols, encara no es coneixia l'actual rosca mètrica i tan sols treballaven amb la rosca Withwort, que es media en polzades.

Pronunciació. /ma'skle/

Etimologia. Del llatí MASCULUS.

Definició. (V.7, p. 280). «m. (...) // 5. Peça destinada a introduir-se dins una altra, que correlativament s'anomena femella; castellà *macho* (...). b) Mascle del caragol: peça roscada que determina l'obertura i tancament del caragol del ferrer».

metre

Particularitats. Sempre en la forma castellana. L'actual *metre* de dos o més metres enrotllables gairebé no l'han arribat a usar els nostres ferrers.

Pronunciació. /me'tro/

Etimologia. Del llatí METRUM.

Definició. (V.7, p. 403). «m. castellà *metro*. (...) // 2. Instrument de fusta o altra matèria dura, generalment articulat i plegable, que té un metre o dos de llargària i porta marcada la divisió en centímetres i mil·límetres; i serveix per a prendre mides. Var. For. (per influència castellana): *metro*».

metxó

Particularitats. Es deia així a la part més prima d'algunes *varilles* (currans, etaquilles del carro, ...) que aprofitaven d'unió, per a encaixar, dins una altra peça (passamà de les escales de pou, taula dels carros, ...). Es feien damunt la clavera i amb el ferro en calent.

Pronunciació. /mec^o'/

Etimologia. Variant de *metxa*, mot pres del francès *mèche*.

Definició. (V.7, p. 406). «m.// 3. Metxa per a encaixar una peça de fusta dins d'una altra (Igualada, Tortosa, Cast.); castellà *espiga*».

moll

Particularitats. Els ferrers únicament en feien amb fil d'aram acerat per als panys.

Pronunciació. /mo'vl7/

Etimologia. Del llatí MOLLIS.

Definició. (V.7, p. 518). «m. Molla art. 2 (val.); castellà *muelle*. MOLA (V.7, p. 520). «f. Peça elàstica, generalment de metall, que recobra la seva forma primera quan cessa la força que la deforma, i serveix principalment per a donar impulsió a un objecte, per a mitigar una topada, etc.; castellà *muelle*».

mordasses

Particularitats. Eren semblants als caragols de mà.

Pronunciació. /morda'ses/

Etimologia. Del llatí MORDAX-MORDACIS.

Definició. (V.7, p. 569). «f. (...) // 2. pl. estenalles, eina per a subjectar o arrancar coses dures. (...); castellà *tenazas*».

N

nivell

Particularitats. Es gastava essencialment a l'hora de prendre mides de baranes, balcons, etc. També s'utilitzava per a col·locar els eixos de les rodes de pou a nivell.

Pronunciació. /nibe'≥l7/

Etimologia. (DCVB V.7, p. 765). «Del llatí LIBELLU».

Definició. (V.7, p. 764-765). «m.// 1. Aparell per a comprovar l'horitzontalitat d'una línia o d'un pla, o per a tirar visuals horitzontals que serveixen per determinar la diferència d'altura entre dos punts; castellà *nivel*. Nivell d'aigua: instrument que consisteix en una peça plana de fusta o de metall, que té una cavitat tancada de vidre dins la qual es mou una gota d'aigua que, en estar en el centre del receptacle, indica la posició horitzontal de l'instrument».

O

obridora

Particularitats. Eren d'uns 15 cm. de largària i de doblària variable. De vegades s'anomenava també *ullal*.

Pronunciació. /aurido'≥ra/

Etimologia. (DCVB V.7, p. 841). «Del llatí APERIRE, mat. sign.».

Definició. (V.7, p. 839). «f.// 2. Peça de ferro cònica que tenen els ferrers per a obrir els ullals de les aixades, martells, etc. (Pont de S., Alcoi)».

orellera

Particularitats. Tenien forma de triangle. S'ajustaven a la punta de la rella de la xaruga de l'aradre. Eren de ferro amb els tallants d'acer. El procés d'elaboració era semblant al d'altres arres de tall que hem anat veient (corbelles, falçons, aixades, etc.).

Pronunciació. /aurel7e'≥ra/

Etimologia. (DCVB V.8, p. 38). «Del llatí AURICULARIA».

Definició. (V.8, p. 37-38). «f. (...)// 4. Cadascuna de les dues peces llargueres, de fusta o de ferro, que van als costats del dental de l'arada i serveixen per a eixamplar el solc i per a llevar-ne les herbes; castellà *orejera*».

P

passamà

Particularitats. S'utilitza el castellanisme *fleje* per a designar el ferro llarg i prim que després ha de convertir-se en el passamà d'una barana, d'una escala, d'un carro, etc.

Pronunciació. /pasama'/

Etimologia. Mot compost del llatí PASSARE-MANU.

Definició. (v.8, p. 292-293). «m. (...)// 2. Peça llarguera, de fusta, corda, pedra, metall, etc. per la qual es passa la mà en pujar o baixar una escala o costa; qualsevol peça llarga que serveix per a agafar-s'hi i fa l'ofici de barana; castellà *pasamano*. (...) / 4. Llenca de ferro del costat del braç del carro prop del xanfló, que serveix per a reforçar el braç (Juncosa, ap. B.D.C., XXII, 177). // 5. Ferro pla, llarg, prim i estret, que serveix principalment per a estrényer i subjectar fort algunes coses que formen feix o paquet; castellà *fleje*».

pern

Particularitats. Malgrat que els nostres dos ferrers encara utilitzaven aquest mot el castellanisme *tornillo* ha acabat per imposar-s'hi definitivament.

Pronunciació. /pe'vrn/

Etimologia. Derivat del llatí PERNA.

Definició. (V.8, p. 483). «m.// 1. Peça cilíndrica de metall que sol tenir una cabota en un extrem i rebre una clavilla o femella a l'altre, i que serveix per a fixar una amb l'altra dues peces, o bé d'eix de moviment d'una peça respecte a l'altra; castellà *tornillo*, *perno*».

pestell

Particularitats. Aquesta paraula sol usar-se quasi sempre en diminutiu.

Pronunciació. /peste'≥l7/

Etimologia. (DCVB v. 8, p. 526). «Del llatí PESTELLU».

Definició. (V.8, p. 525-526). «m.// 1. Peça de metall corredissa que es fa entrar o sortir d'un pany per mitjà d'una clau o altre mecanisme i serveix per a tancar o obrir (una porta, una tapadora, etc.); castellà *pestillo*. // 2. Daldellà; castellà *taravilla*».

peu de rei

Particularitats. Es gastava poc aquest arreu,

ja que es feien pocs treballs on fos imprescindible la mesura mil·limètrica. Abans els ferrers utilitzaven compasos per a mesurar les coses petites.

Pronunciació. /pe'vu de rpe'zi/

Etimologia. (DCVB V.8, p. 545). «Del llatí PEDE mat. sign.».

Definició. (V.8, p. 538-545). «m. cast. *pie* (...) // 2. Objecte fabricat que imita o té alguna semblança amb un peu de persona (...) c) Peu de rei: instrument compost d'un regle metàl·lic, marcat amb centímetres i mil·límetres, que a un extrem porta una branca en angle recte i és recorregut per una altra branca paral·lela a la primera; l'usen els ferrers i altres industrials per a mesurar amb precisió diàmetres i gruïxos».

pic

Particularitats. El procés d'elaboració era semblant al de les aixades, relles, etc. Es feien normalment amb punta (pic) pels dos costats, i no com ara, que es fan sempre amb una part tallant.

Pronunciació. /pi'k/

Etimologia. (DCVB V.8, p. 552). «Derivat postverbal de *picar*».

Definició. (V.8, p. 550-552). «m. (...) II // 1. Eina consistent en una peça de ferro o d'acer acabada en punta a un extrem o a tots dos, i travessada per un mànec que passa per un ull practicat en el centre de la dita peça de metall; servei per a foradar o rebaixar pedra; castellà *pico* (...). Els pics són de tres classes: el que té punta a cada cap del ferro, el que a un cap té punta i a l'altre tallant en sentit paral·lel al mànec, i el que a un cap té punta i a l'altre tallant en sentit transversal al mànec».

picaport

Pronunciació. /pikapo'vrt/

Etimologia. Compost de «picar».

Definició. (V.8, p. 557) «m. // 1. Peça de ferro per a trucar a la porta; castellà *aldaba*, *llamador*, (...) sembla que aquest sentit de *picaport* es conserva a Lluçanès, Plana de Vic, La Llitera, Tortosa, Vinaròs i València // 2. Palanqueta de ferro que pitjant i alçant-se permet obrir la porta; pestell (Ribagorça, Pallars, Massalcoreig, Calasseit, Gandesa, Tortosa, Maestrat, Morella, Eiví.); castellà *picaportes*».

picar

Pronunciació. /pika'/

Etimologia. Mot comú a totes les llengües romàniques d'occident, de creació expressiva i onomatopeica.

Definició. (V.8, p. 558-560). «v. tr. o intr. (...) // Donar un cop o cops en general, a alguna cosa; castellà *golpear*».

picola

Particularitats. Vid. PIC.

Pronunciació. /piko'vla/

Etimologia. Derivat de *picar*.

Definició. (V.8, p. 564). «f. Eina semblant a un martell, però que té el ferro acabat en tall horitzontal per un extrem i en tall vertical per l'altre (Tortosa, País Valencià); castellà *alcotana*».

piló

Particularitats. S'entén sempre el de l'enclusa. De vegades s'utilitzava per a doblar barres de ferro.

Pronunciació. /pilo'z/

Etimologia. Derivat del llatí PILA.

Definició. (V.8, p. 575-576). «m. // (...) g) Cep o socot damunt el qual està montada l'enclusa (val.mall.); castellà *cepo*».

planxes de capçalet

Particularitats. Eren les planxes del capçalet dels carros que es ficaven com a *remat* de la fusta perquè aquesta no es fes malbé. També es deien així les planxes que es ficaven a tota la part de darrere de la caixa del carro. Aquesta expressió no apareix al DCVB.

Pronunciació. /pla'nc^es del kapsale't/

pom

Particularitats. No se'n feien molts. Els clients solien estimar-se més anses, que feien el mateix paper i eren més còmodes. A banda, fer poms era un treball pesat i car.

Pronunciació. /po>ɹm/

Etimologia. Del llatí POMUM.

Definició. (V.8, p. 727-728). «m.; castellà *pomo* (...) II // 1. Peça esfèrica o rodona de metall, de fusta o d'altra matèria, posada en una barana, moble, etc. com a agafador o com a element ornamental; castellà *pomo*».

porta

Particularitats. Els ferrers van començar a incrementar la seua producció de portes de ferro a partir dels anys cinquanta. Abans, les úniques coses que feien per a les portes eren les reixes, anses, picaports, frontisses, golfos, forrellats, poms, pestells i algun rudimentari pany. Les feien amb ferro tubular pla i ja soldaven amb electricitat. Les poques que es feien abans d'aquests anys eren de ferro massís.

Pronunciació. /po'vrta/

Etimologia. Del llatí PORTA.

Definició. (V.8, p. 767-769). «f.; cast. puerta. (...) // 1. Peça o peces planes, de fusta o d'altra matèria sòlida, que, adaptades a una obertura practicada en un mur o paret, serveixen per a impedir o deixar lliure el pas per aquella obertura».

prendre mides

Particularitats. Com hem anat veient al llarg de tot el present vocabulari, a banda del metre de fusta, s'utilitzaven uns altres arreu: peu de rei, esquadra, cartabó, falsa esquadra, nivell i galga.

Pronunciació. /peʒndre mides/

Etimologia. (DCVB V. 8, p. 844). «Del llatí PREHENDERE mat. sign.».

Definició. (V.8, p. 836-844). «v. (...) . Pendre mida: comparar un objecte amb una unitat de mesura per a saber les seues dimensions».

pujadors per al carro

Particularitats. Eren els pujadors que ficaven als carros per a poder recolzar el peu en muntar-hi. Cada carro solia tenir-ne un, però n'hi havia que en tenien dos, un a cada lateral. Hi havia pujadors que eren plegables i estaven units al carro amb un pern.

Pronunciació. /puz#ado'z̄s pal ka'ro/

Etimologia. (DCVB V.8, p. 979). «Del llatí vulgar PODIARE».

Definició. (V.8, p. 976). «m. (...) // 3. Peça de ferro o de fusta adherida i sortint de la part baixa d'un vehicle, per posar-hi el peu en haver de pujar-hi en aquest; castellà *estribo*».

punxó

Particularitats. A banda dels que gastaven ells mateixos, els ferrers feien també els

punxons per als boters. No eren més que un trosset d'acer d'uns 10 cm. de llargària i sis o set mil·límetres de doblària, acabats en punteta.

Pronunciació. /punc^o'/

Etimologia. La forma *punxó* és mossàrab, i va reemplaçar *punçó* (de PUNCTIONE).

Definició. (V.8, p. 996-997). «m. // 1. Instrument de ferro llarguer i acabat en punta acerada, que serveix per a fer forats; castellà *punzón*. // 2. Burí, instrument de metall acabat en punta que serveix per a dibuixar o escriure damunt matèria dura; castellà *punzón*».

R

raspa

Particularitats. Aquesta llima doble els ferrers la utilitzaven ocasionalment per a treballar amb els carros (per a col·locar les planxes, els pujadors, etc.).

Pronunciació. /rɔa'spa/

Etimologia. (DCVB V.9, p. 155). «Derivat postverbal de *raspar*».

Definició. (V.9, p. 154-155). «f. // 1. Espècie de llima que té la superfície guarnida de dents triangulars o còniques, més sortints que les estries de la llima pròpiament dita, i serveix per a rebaixar o allissar fusta, os, banya, etc., mentres que la llima té més aplicació per al metall; castellà *escofina*».

rasqueta

Particularitats. S'usava per a llevar algunes taques de damunt dels metalls.

Pronunciació. /rɔaske'z̄ta/

Etimologia. (DCVB V.9, p. 151). «Del llatí vulgar RASICARE, mat. sign.».

Definició. (V.9, p. 157). «f. (...) // 3. Instrument d'acer amb mànec de fusta, que els boters empen per a llevar les taques de la fusta quan l'aïna ja està acabada (Tortosa)».

rastell

Particularitats. El seu procés d'elaboració era prou paregut al que hem vist abans amb el ganxos del fem, l'única diferència estava en el número de puntes que s'havien d'afegir. El procediment per a afegir-les normalment era soldar-les a calda.

Pronunciació. /rɔaste'z̄l7/

Etimologia. (DCVB V.9, p. 159). «Pres del llatí RASTELLU mat. sign.».

Definició. (V.9, p. 158-159). «m. (...)// 2. Rascle per a remoure la terra i arreplegar fullaca (Vinaròs, Lluçena); castellà *rastró*».

reblador

Pronunciació. /r^oeblado'z/

Etimologia. Derivat de *reblar*.

Definició. (V.9, p. 193). «m. Instrument per a reblar; castellà *reblador*».

reblar

Pronunciació. /r^oebla'/

Etimologia. (DCVB V.9, p. 193). «Del llatí ROBORARE».

Definició. (V.9, p. 193). «v. tr.(...)// 2. Dobleçar la punta d'un clau clavat quan surt a l'altra banda de la cosa clavada, perquè el clau estigui més fort i la punta no pugui fer mal; castellà *remachar, roblar*. // 3. Fer cabota a cada banda d'un clau o espiga de ferro que travessa dues peces, perquè quedi ben ferm i no pugui sortir; castellà *remachar, roblar*».

reble

Particularitats. S'usava més el castellanisme *remache* que aquest mot.

Pronunciació. /r^oe'zble/

Etimologia. (DCVB V.9, p. 194). «Probablement derivat postverbal de *reblir*».

Definició. (V.9, p. 193-194). «m.// 1. Extrem d'un clau o d'un altre ferro eixamplat per percussió (or., occ.); castellà *remache*».

rebló

Particularitats. Es deien així únicament els claus dels carros. Eren rebles que es ficaven especialment als costats (a les planxes de les baranes), i a altres parts del carro on feien pressió (estaquilles, etc.).

Pronunciació. /r^oeбло'z/

Etimologia. (DCVB V.9, p. 195). «Derivat de *reblar* o de *reblir*».

Definició. (V.9, p. 195). «m.// 1. Clau curt o tros de clau amb cabota grossa i que quan està clavat es rebla formant-li cabota a l'altre extrem per deixar-lo fixat més fort; castellà *robladura*».

recalcadora o màquina de recalcar

Particularitats. La usaven especialment per

a escurçar els aixos dels carros. Era una màquina de fusta, manual, que l'havien de manejar dos homes fent molta força.

Pronunciació. /ma'kina de r^oekalka'/

Etimologia. (DCVB V.9, p. 213). «Del llatí RECALCARE, intensiu de CALCARE (*pítjar*)».

Definició. (V.9, p. 213). «Màquina amb que els ferrers recalquen i escurcen les barres de ferro (Mall.)».

recalcar

Pronunciació. /r^oekalka'/

Etimologia. Vid. RECALCADORA.

Definició. (V.9, p. 213). «v. tr.(...)// 2. Picar una peça de ferro per un extrem per escurçar-la i engruixir-la; castellà *recalcar*».

referrar

Pronunciació. /r^oefera'/

Etimologia. Vid. FERRAR.

Definició. (V.9, p. 267). «v. tr.// 1. Ferrar de nou amb la mateixa ferradura vella posant-hi clau nous; castellà *reherrar*».

refinador

Particularitats. Cap de les definicions que ens dona el DCVB ens aprofita per a aquest arreu. Era una peça de ferro d'uns quinze centímetres, amb mànec, i amb una regata a la mida del passamà dels cèrcols que utilitzaven els boters per a estrényer els cèrcols contra la fusta del bot.

Pronunciació. /r^oefinado'z/

Etimologia. (DCVB V.9, p. 269). «Compost parasintètic de *fí* amb el prefix *rev*».

reixa

Particularitats. El procés d'elaboració era el mateix que hem vist en parlar de balcons i baranes. No se'n feien tan sols per a les finestres sinó també per a portes de fusta.

Pronunciació. /r^oei8s#a/

Etimologia. (DCVB V.9, p. 317). «Del llatí REGULA».

Definició. (V.9, p. 317). «f.// 1. Conjunt de barres paral·leles o encreuades, separades una de l'altra, que serveix per a tancar el buit d'una porta, finestra, capella, etc., sense impedir la visió ni el pas de l'aire; castellà *reja*».

rella

Particularitats. Els nostres ferrers distingeixen dues classes de relles; les *d'aladre*, que són grans, en forma de fletxa i la punta acerada o d'acer, i les de *xaruga*, que són quadrades i quasi sempre de ferro.

Pronunciació. /rœ'≥l7a/

Etimologia. Del llatí REGULA.

Definició. (V.9, p. 324). «f.// 1. Peça de ferro tallant per un cap i amb mànec o cua per l'altre, pel qual se subjecta al dental de l'arada, i serveix per penetrar dins la terra i obrir els solcs; castellà *reja*».

rellampec

Particularitats. A Benicarló diuen «rellampec» a una rella amb unes peces tallants que es poden manejar d'un costat a l'altre de l'arada i que aprofiten per a fer el solc més o menys ample, segons convinga.

Pronunciació. /rœl7ampe'≥k/

Etimologia. (DCVB V.9, p. 326). «De *llampec*, amb el prefix intensiu *re*».

Definició. (V.9, p. 326). «m. (...)// 2. Rella relativament petita (Tortosa, Freginals); castellà *reja*».

remat

Particularitats. Els remats es feien amb una voluntat estètica, especialment en anses, poms, picaports, etc.

Pronunciació. /rœmata't/

Etimologia. Castellanisme. Vid. REMATAR.

Definició. (V.9, p. 335). «m. (Castellanisme). Acabament, final».

rematar

Pronunciació. /rœmata't/

Etimologia. (DCVB, V.9, p. 336). «Castellanisme. De *matar* amb el prefix iteratiu *re*».

Definició. (V.9, p. 336). «v. tr.; castellà *rematar* (...)// 2. tr. Acabar, posar fi a una cosa».

rematarxar

Pronunciació. /rœmac^a't/

Definició. (V.9, p. 336). «v. tr. (Castellanisme). Remblar; castellà *rema-char*».

romana

Particularitats. Fer romanes era una feina molt *entretinguda*. S'havien de fer

temptejant contínuament amb diferents pesos.

Pronunciació. /rœoma'na/

Etimologia. (DCVB V.9, p. 548). «Del llatí (LIBRA) ROMANA, (balança de Roma)».

Definició. (V.9, p. 548). «f.// 1. Balança de dos braços desiguals, en la qual el cos que es pesa és col·locat a l'extrem del braç menor i s'equilibra amb un pes (anomenat *piló*) que es fa córrer al llarg del braç major.// (...) castellà *romana*».

rosca

Pronunciació. /ro≥'ska/

Etimologia. (DCVB V.9, p. 578). «Desconeguda».

Definició. (V.9, p. 578). «f. (...)// 3. Cilindre al llarg del qual existeix un ressalt exterior o un solc interior helicoidal; castellà *rosca* (...)// 4. Cadascun dels dits ressalts o solcs, o de les voltes d'una cosa enrotllada en espiral; castellà *rosca, espira*».

roscar

Particularitats. Per a roscar s'havien d'utilitzar sempre el mascle o la filera.

Pronunciació. /roska't/

Definició. (V.9, p. 578). «v. tr.// 1. Proveir de rosques; fer les rosques a un pern, a un caragol, etc; castellà *roscar*».

S

senyalador

Particularitats. Era una espècie de cilindre d'uns vuit o deu centímetres de llargada i uns vuit o deu mil·límetres de gruix que usaven els ferrers per assenyalar el lloc on havien de fer un forat.

Pronunciació. /senvalado'≥/

Etimologia. (DCVB V.9, p. 842). «Del llatí SIGNALARE, derivat de SIGNUM».

Definició. (V.9, p. 842). (Vid. assenyalar) assenyalar (V.2, p. 82). «m.(...) Instrument per a senyalar».

senyalar

Pronunciació. /senvala't/

Etimologia. Vid. SENYALADOR.

Definició. (V.9, p. 842). (Vid. assenyalar). assenyalar (V.2, p. 82-83). «v. tr.; castellà *señalar*. I marcar amb una senyal o mitjà de distinció».

serra

Pronunciació. /se'vrɔa/

Etimologia. (DCVB V.9, p. 864). «Del llatí SERRA, mat. sign.».

Definició. (V.9, p. 863-864). «f./ 1. Eina consistent en una fulla d'acer proveïda d'una sèrie de dents agudes en una de les seves vores, subjecta a un mànec o bastidor, i que, moguda reiteradament cap a endavant i cap enrera, serveix per a tallar fusta, pedra, ferro, ossos, etc; castellà *sie-rra*».

serrar

Pronunciació. /serɔa'/

Etimologia. (DCVB V.9, p. 869). «Del llatí SERRARE, mat. sign.».

Definició. (V.9, p. 869). «v. tr. Tallar amb un instrument mogut alternativament endavant i enrera, i generalment armat de dents; castellà *serrar*».

soldar

Particularitats. Darrerament els ferrers utilitzaven la soldadura feta amb autògena, elèctrica, però abans es practicaven bàsicament tres mètodes: soldar de testa: consisteix a encarar dues barres de ferro i soldar-les en calent aprofitant la dilatació; soldar de pestanya: entre els dos ferros es ficava una *placa* (una espècie de pasta) i es soldava simplement prement els ferros entre ells; soldar a calda: aquesta era la forma més tradicional i més usada, es ficaven els dos ferros que es volien soldar ben roents, i en caldejar, s'ajuntaven picant-los amb el mall o el martell.

Pronunciació. /solda'/

Etimologia. (DCVB V.9, p. 989): «Del llatí SOLIDARE, mat. sign.»

Definició. (V.9, p. 989). «v.:castellà *soldar*. // 1. tr. Adherir sòlidament dues peces de metall mitjançant l'aplicació d'una altra substància metàl·lica en fusió.»

T

tallador

Pronunciació. /tal7ado'z/

Etimologia. Vid. TALLAR.

Definició. (V.10, p. 118-119). «(...) II. m. Instrument que serveix per tallar.// 1. Eina de ferrer, a manera de martell amb mànec

llarg, però que té el ferro molt tallant i serveix per a tallar barres de ferro aplicant-hi el tall i donant cops de martell a la cabota oposada al tall (Mall., Men.); castellà *tajadera*, *cortafíos*// 2. Eina de ferrer consistent en un tros de ferro de tall viu per la part superior i que per la inferior es fica dins un forat de l'enclusa, i serveix per a tallar peces de ferro aplicant-les-hi damunt i donant-los cops de martell (Mall., Men.); castellà *cortafíos*».

tallant

Pronunciació. /tal7a'n/

Etimologia. (DCVB V.10, p. 121). «Del part. pres. de *tallar*».

Definició. (V.10, p. 120-121). «(...) II. m.// 1. Fulla de metall ampla i amb tall per a tallar coses donant cops; castellà *cortante*, *cuchilla*».

tallar

Pronunciació. /tal7a'/

Etimologia. (DCVB V.10, p. 123). «Del llatí vulgar TALEARE, mat. sign.».

Definició. (V.10, p. 121-123). «v. tr.: I. cast. *cortar*; II tallar. I.// 1. Penetrar un instrument de vora prima dins un cos destruint-ne la continuïtat.»

tast

Pronunciació. /ta'st/

Etimologia. (DCVB V.10, p. 166): «Pres del francès *tas*».

Definició. (V.10, p. 169). «Vid. TAS». TAS.(V.10, p. 166). «m. Peça de ferro semblant a una bigòrnia petita, amb la superfície plana, còncaua, convexa o d'altra forma, que serveix com a motlo per a donar forma a objectes metàl·lics picant amb el martell damunt aquests col·locats sobre la dita peça; castellà *tas*».

torcedor

Particularitats. A banda de l'ús que ens explica el DCVB, els nostres ferradors ens diuen que el torcedor venia molt bé perquè l'animal estigués entretingut i no pegués cap guitza.

Pronunciació. /torsedo'z/

Etimologia. (DCVB V.10, p. 355). «Del llatí vulgar TORCERE, var. del llatí clàssic TORQUERE, mat. sign.».

Definició. (V.10, p. 354). «m.(...) a) Bastó

amb forats per dins els quals passa un cordill, que s'aplica als morros d'una bèstia i torcent-se el cordill s'estrenyen els morros per impedir que mossegui mentre la ferren o la curen».

tràmecs

Particularitats. El procés d'elaboració era similar al que hem vist en els ganxos del fem.

Pronunciació. /tra'meks/

Etimologia. D'origen incert, possiblement derivat del verb *tramar*.

Definició. (V.10, p. 428). «m. Arpiots o aixada amb dues puntes (Cerdanya, Empordà, La Selva, Vallés, Camp de Tarragona); castellà *bidente, rastros*».

trempar

Particularitats. Aquesta era una de les feines més delicades; el que un arreu fos bo o no, depenia especialment del bon tremp. El tremp se li donava a qualsevol peça banyant-la quan estava roenta. Aquest tremp corria i calia de saber treure la peça a temps perquè no es *destemplara*.

Hi havia ferrers que trempaven amb aigua freda, altres ho feien amb oli d'oliva gastat i altres amb orins de persona.

Pronunciació. /templa'/

Etimologia. (DCVB, V.10, p. 480). «Del llatí TEMPERARE mat. sign.».

Definició. (V.10, p. 479-480). «(i TEMPRAR ant. i dial.). v. tr. (...)// 4. Donar a un metall, a un cristall, etc., el punt de duresa i elasticitat que necessiten per a certs usos; castellà *templar*».

trecador

Particularitats. Els trecadors que hem pogut veure que usaven els nostres ferrers poc tenien a veure amb els moderns, molt sofisticats. Eren senzillament una barreta de ferro d'uns deu centímetres amb mosses i amb mànec de ferro que era utilitzada també per a donar camí, especialment als xerracs.

Pronunciació. /treskado'z/

Etimologia. (DCVB V.10, p. 498). «Del germànic *thriskan* (batre els cereals)».

Definició. (V.10, p. 498). «m. Instrument de ferro amb mosses, que serveix per a entrescar les dents de les serres (Barc., Morella, Felanitx); castellà *trecador*».

U

ullal

Particularitats. L'ullal era una peça de ferro d'uns trenta o quaranta centímetres de llargada i d'uns quatre o cinc centímetres de gruix que aprofitava per a fer el forat a les aixades, tràmecs, ganxos, etc. prèviament senyalats per l'obridora. Els ullals dels martells eren més petits.

Aquesta accepció no és recollida pel DCVB

Pronunciació. /ul7a'V/

Etimologia. (DCVB V.10, p. 606). «Derivada de *ull* amb el sufix *ab*».

Definició. (V.10, p. 605-606). «m. (...)// 3. Ull d'un martell o altra eina semblant per on passa el mànec (Massalcoreig, Val.); castellà *ojo*».

X

xaruga

Particularitats. Eren prou difícils de trempar i com hem dit abans s'havien de picar amb una maça de fusta per a no deixar senyals. Havien d'estar molt esmolades.

Pronunciació. /c^aru'ga/

Etimologia. (DCVB V.10, p. 919). «Del francès *cherrue* (arada)».

Definició. (V.10, p. 919). «f.// 1. Arada de ferro amb pala lateral, que serveix per al conreu de l'arròs i altres que requereixen enfondir molt (Tortosa, País Valencià); castellà *charrúa*.// 2. Rella (Xàtiva); castellà *reja*».

xatarra

Pronunciació. /c^ata'rɔa/

Etimologia. Castellanisme.

Definició. (V.10, p. 920). «f. (Castellanisme molt modern). Ferro vell; castellà *chatarra*».

xitxarra

Pronunciació. /c^icfla'rɔa/

Etimologia. (DCVB V.10, p. 952). «Probablement pres del castellà *chicharra*».

Definició. (V.10, p. 952). «f.(...)// 5. Filaberquí especial que té un engranatge que permet que no li hagin de donar la volta per a fer forats als racons d'una peça de ferro (or., occ., men.); castellà *chicharra*».